

Brouwerijen te Geraardsbergen in de XIXe en XXe eeuw

door Jacques DE RO

Bier als drank van het Ancien Régime

Bier was in onze streken de volksdrank bij uitstek tijdens het Ancien Régime. De hygiënische omstandigheden waren toen dermate slecht, dat zuiver en gezond water eerder schaars was. Daarbij kwam dat de wijnbouw bij ons, wegens klimatologische omstandigheden niet rendabel kon worden gemaakt. Ingevoerde wijn was voor het merendeel van de bevolking onbetaalbaar omwille van de hoge transportkosten. Dranken zoals thee, koffie en cacao waren tot omstreeks 1680 zo goed als onbekend en het verbruik ervan zette zich traag door tijdens de XVIIIe eeuw. Toch bedroeg het koffieverbruik rond 1800 in de Zuidelijke Nederlanden reeds ca. 600 gram per inwoner per jaar (dit is meer dan in sommige Westeuropese landen vandaag) tegenover 140 gram omstreeks 1760. Koffie werd in de loop van de XIXe eeuw een echte concurrent voor het dagdagelijkse bier. Met uitzondering van Spa, die eerder als medicijn werd gebruikt, waren frisdranken tijdens het Ancien Régime helemaal niet aan de orde. Graanjenever en brandewijn daarentegen waren algemeen verspreid, doch de consumptie ervan bleef beperkt. Het bier bleef dus in onze streken zeker tot 1800 de voornaamste volksdrank omdat bier voldeed aan een aantal voorwaarden waar water en wijn hier als dranken faalden. Zo wordt het bierbrouwsel tijdens het brouwproces gekookt of op zo'n hoge temperatuur gebracht dat de meeste bacteriën verdelgd worden, terwijl de duurste grondstof in de bierbereiding het graan is dat hier in de wijde omgeving verbouwd wordt. Daarbij werd het brouwen en het verhandelen van bier belast met zware accijnsrechten, die voor een aanzienlijk inkomen van de steden en de provinciale staten zorgden.

De fabricage van bier

Bier kan in essentie omschreven worden als een product dat bereid wordt uit water en gekiemd graan. Omdat ongeveer 85% van bier uit water bestond en er ook voor het spoelen en het reinigen van de installaties veel water nodig was, waren de meeste brouwerijen langsheen rivieren of kanaaltjes gelegen. Om het rivierwater enigszins te zuiveren werd een bak in de waterloop gemetst. Naarmate het water doorheen de wanden drong, onderging het een zekere filtratie. In Geraardsbergen was een aantal brouwerijen langs de

Dender (4) en de Kleine Dender (2) gevestigd, maar de meeste lagen verspreid zowel over de boven- als de benedenstad (7). De aanwezigheid van talrijke bronnen die zuiver water leverden, vergemakkelijkte aldus de keuze van de vestigingsplaats. Het brouwen van bier verliep tot omstreeks 1850 volgens een eeuwenoude techniek. Zonder diep in te gaan op het hele brouwproces, kan gesteld worden dat bier wordt bekomen door de gisting van biermost, dit is een suikerhoudende vloeistof welke men bekomt door mout (gekiemde gerst) te laten weken in water bij een redelijke temperatuur, door de onoplosbare bestanddelen af te scheiden, en door deze vloeistof na toevoeging van hop aan de kook te brengen. Het alcoholgehalte in het bier wordt bekomen door de gisting van de suiker door de gist. Natuurlijke suiker vindt men in wijn (rijpe druiven) en cider (appelen), maar bij het bierbrouwen moet men hem speciaal toevoegen, want de eerste grondstof is gerst, een zetmeelhoudende graansoort. Zetmeel kan echter niet direct in alcohol worden omgezet, vandaar dat de gisting slechts kan plaatsgrijpen mits toevoeging van gist. De gerstkorrel moet dus omgevormd worden tot suikerbevattende malt alvorens het gistingsproces kan gebeuren.

Om bier te brouwen zijn dus water, gerst en mout, hop en gist noodzakelijke grondstoffen. Dit gebeurt in vier stadia: het mouten, het eigenlijke brouwen, het hoppen en de gisting. Men onderscheidt twee soorten gisting: bovengisting en ondergisting. De aloude methode is bovengisting. Hierbij blijft de toegevoegde gist gedurende de vermeerdering ervan aan de oppervlakte drijven. Dit geschiedt bij een temperatuur tussen 10° en 20° C. Bovengistingsbier is zeer gefruït van smaak waarbij het aroma van de gisting deze van de hop en de mout overstijgt. De meeste bruine biersoorten behoren tot deze groep.

Ondergisting daarentegen is een relatief recente methode die zich omstreeks 1850 vanuit Beieren (Duitsland) ontwikkelde en verspreidde. Hierbij zet de toegevoegde gist zich af op de bodem van de gistkuip en de vereiste temperatuur is tussen 6° en 10°C. Ondergistingbier is eerder neutraal van smaak, maar mout en hop bepalen het aroma. De meeste bleke biersoorten en de fijnbiertypes (zoals Duitse Bock, Pils, Lager...) behoren tot deze categorie.

Het Pilsner-type kende in België een ongemeen succes

(70% van de totale bierconsumptie in 1995).

De vooruitgang van de biochemie in de tweede helft van de XIXe eeuw bracht de brouwnijverheid in een ware stroomversnelling terecht. Vooral L. Pasteur verrichtte baanbrekend onderzoek naar het verloop van de gistingsprocessen. Hij kwam tot de ontdekking dat deze door micro-organismen worden veroorzaakt en ontwikkelde een methode om door gecontroleerde verhitting voedingsmiddelen en dranken langer te kunnen bewaren, de zgn. *pasteurisatie*. Later ontwierp hij verscheidene toestellen om het afkoelings- en gistingsproces zo gecontroleerd mogelijk te laten verlopen. Onder invloed van deze en andere ontwikkelingen in de biochemie, de introductie van stoommachines in heel wat brouwerijen en de vervaardiging van nieuwe toestellen en technieken evolueerden het brouwproces en de brouwtechniek in versneld tempo in de periode 1880-1930¹. Ook in kleine steden als Geraardsbergen werd technische vernieuwing voor de lokale brouwerijen onvermijdelijk. Dit vereiste echter zware investeringen, wat voor velen hun doodvonnis zouden betekenen...

Geschiedenis van de Geraardsbergse brouwnijverheid tot de Franse Tijd

Net als in andere Vlaamse steden was de brouwerij van de Sint-Adriaansabdij, die gesticht werd in de XIe eeuw, in principe de oudste en ook de belangrijkste bierleverancier in Geraardsbergen en omgeving. De herbergiers en de gewone mensen brouwden ieder zelf het nodige bier voor eigen verbruik en verkoop. Naarmate de steden belangrijker en talrijker werden, vestigden zich daar brouwers die zich toededen op de bevoorrading van de stedelijke bevolking. In de loop van de XIIe en XIIIe eeuw ontstonden gilden die de beoefenaars van hetzelfde beroep groepeerden en de beroepen reglementeerden. Onderzoek moet nog uitmaken wanneer de brouwers zich in de Denderstad organiseerden. Algemeen wordt aangenomen dat de lokale brouwersgilde, met name de "*neiringe van Sint-Arnoult*" haar eerste charter kreeg in 1676. Er werd o.m. een reglement opgesteld voor de fabricage en de verkoop van bieren en de voorwaarden bepaald om toe te treden tot de broederschap (eigenaar of huurder zijn van een brouwerij in de stad). Zij vertegenwoordigde immers een belangrijke economische activiteit en haar leden telden gefortuneerde burgers².

Over de Geraardsbergse brouwnijverheid tijdens de eerste helft van de XVIIIe eeuw zijn we beter ingelicht, dankzij de studie van R. Van Damme, die het economische leven in de Oudenbergstad belicht van 1714 tot 1740. De stedelijke bierproductie stond toen helemaal in het teken van de strijd tegen de toene-

mende invoer van vreemd bier (voornamelijk uit Gent en Leuven) om de eigen afzet te beschermen. In 1738 waren er in de stad 13 brouwerijen waarin 4 knechten en 22 handlangers werkten. Hun numeriek sterk aantal was niet terug te vinden in de totale bierproductie, die vrij beperkt bleef. Niet alleen de buitenstedelijke concurrentie speelde hierbij een rol, maar ook de slechte kwaliteit van het bier (o.m. door hopvervalsingen met vermenging van stof, poeder en zand). Ook de tijdelijke verhoging van de invoerrechten op vreemde bieren maakte dat de bierprijs steeg en de consumptie daalde. Daarbij zorgde een ingewikkeld belastingsreglement voor frauduleuze toestanden.

De dalende bierproductie was naast de vreemde invoer rechtstreeks het gevolg van de dalende bierpacht. Ook de moutpacht kende in deze periode een dalende trend. Al het mout dat te Geraardsbergen werd gemalen was voor eigen productie, de totale productie van de hoppestreek rond Aalst werd daar verkocht. De mouterij bevond zich in Geraardsbergen tussen het stadhuis en het beenhuis. Het ging de bierbrouwers rond 1740 dus niet voor de wind, terwijl de herbergiers, die de invoerrechten op vreemd bier boycotten, in aantal toenamen.

Beschouwingen over de evolutie in de XIXe en XXe eeuw

Hoe het verder evolueerde met de brouwindustrie te Geraardsbergen in de tweede helft van de XVIIIe eeuw is vooralsnog niet bestudeerd. Waren er in 1738 nog 13 brouwerijen in de stad actief, hun aantal was omstreeks 1796 geslonken tot 6³. Merkwaardig genoeg zal het maximum aantal gedurende de XIXe eeuw nooit hoger komen dan 7. Bronnen uit die tijd spreken elkaar overigens vaak tegen. Zo wist de Administratie van het Kadaster in 1819 tien brouwerijen in de Denderstad te lokaliseren en te belasten, terwijl in datzelfde jaar op 31 december de stedelijke diensten in opdracht van de Hollandse bewindslieden er slechts 7 aanduiden. Uit laatstgenoemde telling werd ook aangestipt dat 14 werklieden actief waren in de brouwnijverheid. Deze bedrijfstak, die uitsluitend gericht was op de lokale markt, ondervond heel wat hinder van té hoge belastingen, waardoor hun algemene toestand dan ook omschreven werd als "*matig*"⁴.

Vergeleken met de cijfers van de industriële telling van 1880, krijgt men de indruk dat de brouwnijverheid te Geraardsbergen, eerder stagneerde. In dat jaar werden er "slechts" 5 brouwerijen geteld met 19 werklieden. Niets is minder waar. De meeste brouwers wisten hun bedrijf uit te breiden, voerden technische vernieuwingen door en gingen meer produceren. Bedroeg de jaarlijkse productie aan "*boissons et liquides bières et*

vinaigre de bière” in 1836 6.840 hectoliter, dan was de jaarlijkse bierproductie alleen al in 1880 opgelopen tot 18.060 hectoliter. Alles hield gelijke tred met de snelle bevolkingstoename en de industrialisatie in Geraardsbergen gedurende de XIXe eeuw⁵. De stedelijke bevolking bleef immers voortdurend aangroeien: 5.593 in 1819, 7.248 in 1836, 9.395 in 1880, 11.855 in 1900 tot het demografisch hoogtepunt van 12.619 in 1910⁶. In dat laatste jaar waren er volgens de industriële telling 6 brouwerijen, die 38 personen tewerkstelden. Ook de technische vernieuwing, met name de stoomkracht, was een duidelijke indicatie voor schaalvergroting en productieverhoging binnen de brouwsector. De zgn. “*Industriële Revolutie*” kwam bijzonder laat op gang in het zuiden van Oost-Vlaanderen. Pas in 1854 werd het eerste stoomtuig van 3 P.K. in een brouwerij geplaatst in het gerechtelijk arrondissement Oudenaarde (waartoe Geraardsbergen behoort). Niet veel later, in 1856 werd de eerste bierbrouwerij in de Oudenbergstad met stoomkracht aangedreven. Vrij snel werd het paard voor het malen van mout op stal gezet en werd gekozen voor de nieuwe energievorm. In 1880 telde de Geraardsbergse brouwnijverheid 3 stoomtuigen met een kracht van 26 P.K., in 1910 werkten er 5 motoren (voortgedreven door stoom, gas of benzine), samen 81 P.K. sterk⁷.

Dergelijke schaalvergroting bracht de brouwers ertoe nieuwe vormen van bedrijfsbeheer te bewandelen. De meeste XIXe eeuwse brouwerijen in de stad waren immers kleine familieondernemingen waarbij de zaak van vader op zoon overging (opmerkelijk hierbij is de rol van de brouwersweduwe, die zich uitstekend van haar taak kweet). Zware investeringen, die een groot financieel risico inhielden, werden zelden of nooit genomen. De kleine familiebedrijven konden de algemene trend van groeiende omzet en expansie niet meer volgen en kwijnden weg. Een eerste voorzichtige stap naar modern bedrijfsbeheer met risicospreiding (oprichten van een vennootschap) te Geraardsbergen komt vrij laat, met name in 1890. Net als de vennootschappen, opgericht in 1901 en 1910, kenden zij een betrekkelijk kort leven. In dat licht mag de N.V. Brouwerij “*Concordia*” als een unicum beschouwd worden. Ondanks de voortschrijdende concentratie in de brouwnijverheid vanaf de tweede helft van de XIXe eeuw, wist dit bedrijf quasi 60 jaar stand te houden. De XIXe eeuwse familiebedrijfjes hielden het vaak in levensduur veel langer uit. Van de 13 brouwerijen, die in de bestudeerde periode werkzaam waren, stamden er 6 nog uit het Ancien Régime en 2 uit de Hollandse periode. Eén brouwerij zag het levenslicht in het midden van de XIXe eeuw, terwijl er 3 kort na elkaar werden opgericht in 1885-1903. De laatste groep was een kort leven beschoren, twee bedrijven

uit de Oostenrijkse tijd werkten tot na W.O. I. De oorlogsjaren waren overigens nefast voor de meeste brouwerijen: de slechte graanbevoorrading en de oppeisingen van koper betekenden een zware klap die de meeste niet meer te boven zijn gekomen. In de jaren 1919-1926 verdwenen 7 brouwerijen te Geraardsbergen van het toneel. De laatste twee decennia bezit Geraardsbergen geen enkel commercieel draaiende brouwerij meer.

De meeste brouwerijen in de binnenstad waren vrij bescheiden van grondoppervlakte: de kleinste besloeg amper 90 m², zes varieerden tussen de 150 en 500 m², terwijl er drie boven de 1000 m² stadsgronden innamen. Geprangd tussen de woonblokken was territoriale uitbreiding niet altijd mogelijk. Ook hier had N.V. “*Concordia*” betere troeven in handen. Aanvankelijk begonnen als een klein familiebedrijf met 470 m² bedrijfsoppervlakte, was het verwerven van een aanpalend oud lucifersbedrijf (4330 m²) de start van een heuse bouwcampagne.

Toen er vele decennia later besloten werd de afgedankte “*Grande Brasserie*” te slopen, kwam een bouwterrein vrij van ca. 8000 m².

Zoals hoger vermeld, was het mout onontbeerlijk bij de bierproductie. Niet alle brouwerijen in Geraardsbergen beschikten binnen hun bedrijf over een mouterij. Van slechts vijf zijn we zeker dat zij voor eigen mout zorgden. Hun onderneming werd dan ook vaak aangeduid als “*Brasserie & Malterie*”. De meeste brouwerijen waren echter genoodzaakt hun mout aan te kopen. Binnen de stad waren in de loop van de XIXe en XXe eeuw twee watermolens werkzaam die instonden voor de moutproductie. De eerste “*moutwatermolen*” (Sectie B 170, 90 m²) was gelegen op de Dender nabij de Molenstraat en was één van de drie “*Stadsbinnenmolens*”, die tot 1794 hadden toebehoord aan de Sint-Adriaansabdij. In dat jaar werd de molen verworven door linnenhandelaar-bankier Jean-François Spitaels (1743-1816) (zie verder), die overigens ook eigenaar was van een brouwerij in de Duivenstraat. De watermolen bleef in handen van de familie Spitaels tot 1857. In dat jaar kocht de Staat de molen en liet hem in 1868 slopen in het kader van kanalisatiewerken aan de Dender⁸.

Een andere koren-en moutwatermolen (Sectie A, 110 m²) was gelegen op de Molenbeek aan de Oudenaardsestraat. De molen was al in bedrijf in 1819 bij de opmeting van de eerste kadastragegevens en behoorde toe aan Marie Mijnschaert. Vanaf 1845 bleef de watermolen onafgebroken in handen van de familie De Ceuleneer tot 1965. Technische vernieuwing door stoomkracht vanaf 1868 en bedrijfsuitbreiding in 1879 moesten toelaten om aan de groeiende vraag naar mout te voldoen. In de vijftiger jaren van de vorige eeuw werd de onderneming voorgoed stilgelegd⁹.

Tenslotte wijzen we er nog op dat de brouwerijen in het XIXe eeuwse Geraardsbergen geen onbelangrijke economische rol speelden. De brouwer was een man van aanzien, woonde vaak in een eclatante woning en liet zich niet altijd onbetuigd op het politieke vlak. Onder de Geraardsbergse magistraten zijn heel wat brouwers terug te vinden. Daarnaast puurde het stadsbestuur belangrijke fondsen uit de bieraccijns. Verder vergde de bierproductie en –distributie een resem nevenactiviteiten: voerlui, smeden, kuipers, houtskoolbranders, azijnbrouwers... floreerden in het zog van de bierbrouwerijen. Ook in de XXe eeuw bood vooral N.V. “*Concordia*” een tijd lang een zekere tewerkstelling aan de lokale bevolking. Met het verdwijnen van het bekende “*Concordia*” bier, verloor de stad ook een stuk van haar identiteit...

Bronnen voor de geschiedenis van de brouwerijen

Door het beperkt karakter van dit onderzoek, werd slechts in beperkte mate gezocht naar mogelijk bronnenmateriaal voor de reconstructie van het verleden van de Geraardsbergse brouwerijen.

De meest informatieve bron is uiteraard het *bedrijfsarchief*. Hier werd niet naar gezocht, ten dele uit tijdsgebrek, ten dele uit vrees dat het onbestaande is. Vermoedelijk is er nog archiefmateriaal van de Brouwerij N.V. “*Concordia*” in particulier bezit en zijn enige documenten van de kleinere brouwerijen in handen van verzamelaars.

Om een globaal beeld te krijgen van de Geraardsbergse brouwnijverheid, zijn de *industriële tellingen*, in 1846, 1880, 1896 en 1910 uitgevoerd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken erg nuttig. De “*Gemeenteopgave der Fabrieken en Werkwinkels binnen Geeraardsbergen op 31ste december 1819*” en de “*Bevolkingstelling van 10 vendémiaire an IV*” doen dit respectievelijk voor de Hollandse en Franse periode.

Een aanvullende bron bij het onderzoek zijn de “*Wegwijzers*”, die ons vanaf 1854 tot en met 1932, hoewel niet steeds accuraat, het aantal brouwerijen met naam en per lokaliteit aanwijst.

De ruggegraat van deze studie wordt gevormd door gegevens uit het *Kadasterarchief*.

Voorzichtigheid met deze bron is echter geboden, want het Kadaster is vooral een financiële instelling. Zo zijn data van verbouwingen niet steeds exact (aangifte gebeurt vaak veel later dan het eigenlijke bouwjaar), een marge van twee jaar is hier niet overdreven. Verkoop, erfenis, schenking of overlating daarentegen zijn in de meeste gevallen correct gedateerd. Kadastergegevens betreffen o.m. de opeenvolgende eigenaars van een bepaald perceel en de mutaties van dat perceel d.m.v. be- of verbouwingen. De aangeduide oppervlakte in m² betreft hier de bebouwde grondop-

pervlakte, niet de oppervlakte van de eventueel bovengelegen bouwlagen.

Belangrijk voor de technische evolutie, met name de introductie van stoommachines, gas- en elektrische motoren, zijn de verslagen van de onderzoeken “*de commodo et incommodo*” (afgekort C en I) die voor Geraardsbergen vanaf 1834 bewaard zijn in het Modern Gemeentearchief (MGA) van het depot van het Rijksarchief te Ronse (RAR). Heel vaak zijn deze bundels vergezeld van een grond- of een verbouwingsplan van de brouwerij door de aanvrager ingediend. Probleem hierbij is dat deze dossiers lang niet altijd zorgvuldig bewaard bleven, wat zorgt voor mogelijke hiaten in het onderzoek.

Ook in het “*Belgisch Staatsblad*” (“*Le Moniteur Belge*”) werden in de periode 1831-1871 de toelatingen voor het oprichten van bedrijven gepubliceerd. Vanaf 1872 zijn echter in een afzonderlijke editie de oprichting, balansen, wijzigingen en opheffing van bedrijven, maatschappijen en vennootschappen in de “*Annexes au Moniteur Belge. Recueil spécial des actes et documents relatifs aux sociétés* » opgenomen. De *notariële archieven* evenals de *aangiften van nalatenschap*, gedeponneerd bij de Administratie der Registratie en Domeinen, gelden hierbij, mits enig speurwerk, als supplementaire bron.

Wat het beeldmateriaal betreft, vooral voor de de XIXe eeuw, is bijzonder weinig tot ons gekomen. De oudste verwijzing naar een Geraardsbergse brouwerij is te vinden op een *porseleinkaart* (zie verder). Gezichten van brouwerijgebouwen op de *briefhoofden* van de toenmalige correspondentie of facturen worden een modetrend vanaf het einde van de XIXe eeuw, doch de interpretatie van deze afbeeldingen moet met grote omzichtigheid gebeuren. Brouwerijen worden er meestal immenser afgebeeld dan zij in werkelijkheid waren. Oude *postkaarten* en *foto's* met brouwerij, brouwer en/of personeel afgebeeld zijn eerder zeldzaam. Het XXe eeuwse beeldmateriaal is natuurlijk nauwkeuriger en meer algemeen, maar vooral de *materiële overblijfselen* zoals biertonnen, -flessen, -glazen, -kratzen en -kaartjes, flessenopeners, geëmailleerde metalen uithangborden, reclameborden ... tot zelfs een baksteen van de brouwerijschoorsteen, zijn dankbare getuigenissen van een vergane brouwnijverheid. De bijzonder rijke *Verzameling Johnny De Nie*, die ruime aandacht kreeg in de lokale pers en te bezichtigen was tijdens de tentoonstelling “BIER-SIGAAR-TABAK” (1997), zou, mits professionele historische begeleiding, de basis kunnen vormen voor een permanent *Brouwerijmuseum* te Geraardsbergen!

Historisch overzicht van de brouwerijen te Geraardsbergen

Dit historisch overzicht kan slechts beschouwd worden als een soort framework voor verder uitgediept onderzoek. Het is opvallend dat in het recente verleden nooit echt een poging is ondernomen om op een wetenschappelijke manier een beeld vast te leggen van het brouwerijbestand te Geraardsbergen. Als er dan eens een poging werd ondernomen, dan bleek de lijst onvolledig, vol hiaten of incorrect. Deze beknopte beschrijvende inventaris wil hieraan verhelpen.

Deze studie blijft beperkt tot de stad Geraardsbergen zelf. Ook in de omliggende dorpen waren de voorbije twee eeuwen brouwerijen werkzaam. Zo was er in Schendelbeke tot 1887 brouwerij Vandeveldde die opgevolgd werd door Vanderlinden (1886-1887) en Declercq (1888-1893), in Nederboelare in 1858-1871 brouwerij Vandersnickt-de Clercq, in Ophasselt tot 1885 brouwerij van Wijnendaele en vanaf 1894 brouwerij "La Charrue" (Scheirlinck frères), in Zandbergen vanaf 1908 de brouwerij van J. Bruylant, in Zarlardinghe in 1872-1904 de brouwerij van weduwe Dhose en later brouwerij "Sint Antonius" van Ch. Van Wijmeersch, in Idegem de "Brasserie Le Parapluie" van Borremans-Thienpont en tenslotte in Onkerzele brouwerij "Dendria" in 1940-1981¹⁰.

Hoewel buiten het vooropgesteld tijds kader, dient vermeld dat principieel de **brouwerij van de Sint-Adriaansabdij** als oudste geldt te Geraardsbergen. In de XVIIIe eeuw stond de brouwerij aan de buitenmuur van het abdijcomplex, dicht bij de uitgang. Zoals bekend, werd tijdens de Franse overheersing in 1799 dit gebouw samen met de abdijkerk en aanpalende vleugel afgebroken¹¹.

Dank zij hoger genoemde studie van R. Van Damme zijn ons reeds een paar brouwers met naam bekend in de eerste helft van de XVIIIe eeuw. Zo haalde **Gillis Roman**, schepen van Geraardsbergen in 1705, 1722, 1723, 1724, 1726 en 1735, het water voor zijn brouwerij uit de Marbol, een fontein op de Markt, gevoed met bronwater uit de flank van de Oudenberg, dat zeer zuiver is. Ook **Florus De Brouwer**, stadsontvanger van 1726 tot 1740, trok het water uit de Marbol voor zijn brouwerij die tegen de Vesten gelegen was. Brouwer **Pieter Van Santen** betaalde op 27 november 1734 voor het malen van 10 zakken mout 4 stuivers en 2 deniers en vijf dagen later voor het brouwen van 12 tonnen goed en 6 tonnen klein bier 1 gulden, 11 stuivers en 6 deniers¹².

Met de komst van de Franse bezetter (1794) werd ook de administratie accurater. Zo zijn ons de zes brouwers bekend met naam, leeftijd en woonplaats die op het einde van de XVIIIe eeuw werkzaam waren in de

Denderstad. Twee van hen vinden we later niet meer terug als brouwer in het Kadasterarchief.

Zo woonde brouwer **François Bijl** (°1770) met zijn jonge gezin, zijn dienstmeid en knecht in 1796 in de "Pensstraete" (Vredestraat) nr. 87. Woonplaats en brouwerij hoefden niet noodzakelijk op dezelfde plaats gevestigd te zijn, doch daar waar latere kadastragegevens voorhanden waren, bleken steeds beide functies op één en hetzelfde adres¹³.

Hetzelfde geldt voor de woon- en werkplaats van brouwer **Ghislain-François Van Crombrugghe** (1761-1842) (afb. 1). In 1787 verliet hij zijn geboortestad Gent om in Geraardsbergen te huwen met Cécile-Josèphe Spitaels (1767-1826), kantenkoopvrouw. We vinden hem in 1796 terug met zijn jonge kroost in de Brugstraat nr. 288. Naast het brouwen ontwikkelde hij ook handelsactiviteiten, die vermoedelijk mettertijd belangrijker werden. Ook zijn zoon **François-Second Van Crombrugghe** (1793-1831) was brouwer-handelaar maar door zijn schielijk overlijden in 1831 eindigde deze familietraditie. In de aangiften van nalatenschap van beide heren was nergens sprake van een brouwerij¹⁴.

1. Ghislain-François Van Crombrugghe (1761-1842)

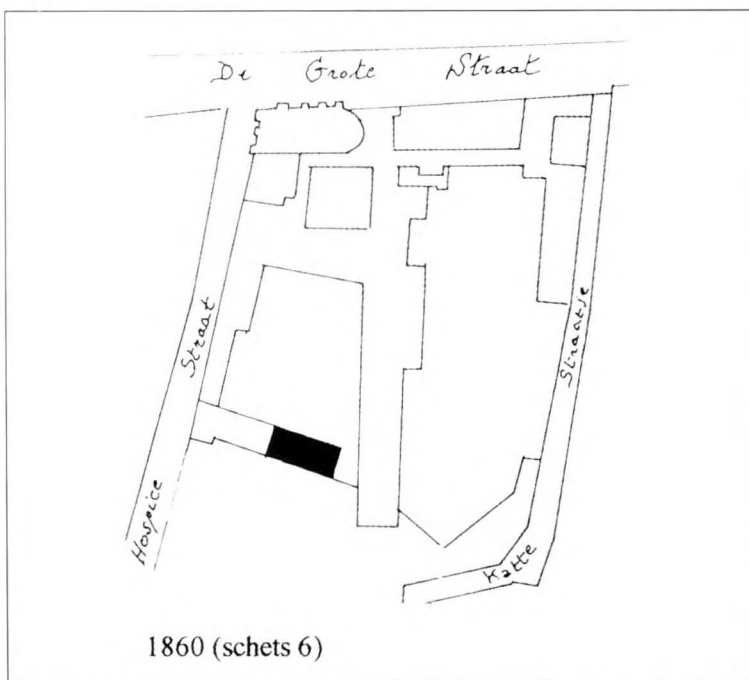
Met de introductie van het Kadaster rond 1819-1820 te Geraardsbergen kan vanaf dat ogenblik perceelsgewijs elke brouwerij met de eigenaar(s) (vaak ook

de uitbater(s)) worden gevolgd doorheen de tijd. Hier volgt een overzicht van de Geraardsbergse brouwerijen, die in de loop van de XIXe en XXe eeuw bedrijvig waren. Straat en perceel worden telkenmale vermeld en geplaatst in zijn historische evolutie (veranderingen van eigenaars of uitbaters, be- of verbouwingen, technische ontwikkeling, veranderingen van bestemmingen...enz.). Over een periode van quasi twee eeuwen konden dertien locaties in de Denderstad worden aangeduid waar ooit werd gebrouwen. Van elke site zijn uit het Kadasterarchief de (gedateerde) mutatieschetsen (dit zijn opmetingsschetsen die de veranderingen doorheen de tijd van een bouwperceel in kaart brengen op basis van het Primitief plan uit 1828 en document 207) Een selectie uit een aantal briefhoofden en oude foto's begeleiden de tekst¹⁵. In mei 2002 werd een foto genomen van die locaties, waar vermoed werd dat daar ooit een brouwerij heeft gestaan. Sommige zijn nog herkenbaar, andere dan weer niet. Dit zijn:

1. Gasthuisstraat (Sectie A 545) :

“Brouwerij van het hospitaal” :

Burgerlijke Godshuizen (vóór 1819-1900)

In een deel van het gebouwencomplex van de vroegere *Burgerlijke Godshuizen*, met name het O.-L.-Vrouwehospitaal, of de latere Commissie van Openbare Onderstand (C.O.O.), thans het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (O.C.M.W.), gelegen aan de Gasthuisstraat, was van oudsher een brouwerij ondergebracht. Enig teken van brouwbedrijvigheid zijn al aanwijsbaar in 1538 en 1680. Vermoedelijk werd enkel bier gebrouwen voor eigen gebruik.

Het bedrijfje werd in 1860 uitgebreid tot 100 m². In 1866 werd het door het Kadaster aangeduid als “*brouwerij van het hospitaal*”¹⁶. Ook de industriële telling van 1880 maakt melding van “*une brasserie de commune ou de l’Etat*”¹⁷.

Het brouwen werd gestaakt in 1900 en de brouwerij werd geannexeerd bij het Godshuis (rond dezelfde tijd werd toen begonnen met de bouw van een neogotische vleugel langs de Grotestraat en de Kattestraat, dank zij de schenking van Gustave Verhaeghe)¹⁸.

2. Grotestraat (Sectie A 493 bis) :

Brouwerij “De Catte” :

Adriaan Vanden Herweghe (tot 1740?),

Paul Barthélémy Vanden Herweghe (1740? – 1791?)

Philippe Vanden Herweghe (1791?-1797).

Brouwerij “Antheunis”:

Alexander Antheunis (1797-1814),

Charles-Joseph Antheunis (1814-1847),

Charles-Joseph Antheunis (1847-1874),

Charles-Joseph Antheunis, Victor-Eugène en Félix-

Constant Antheunis (?-1874),

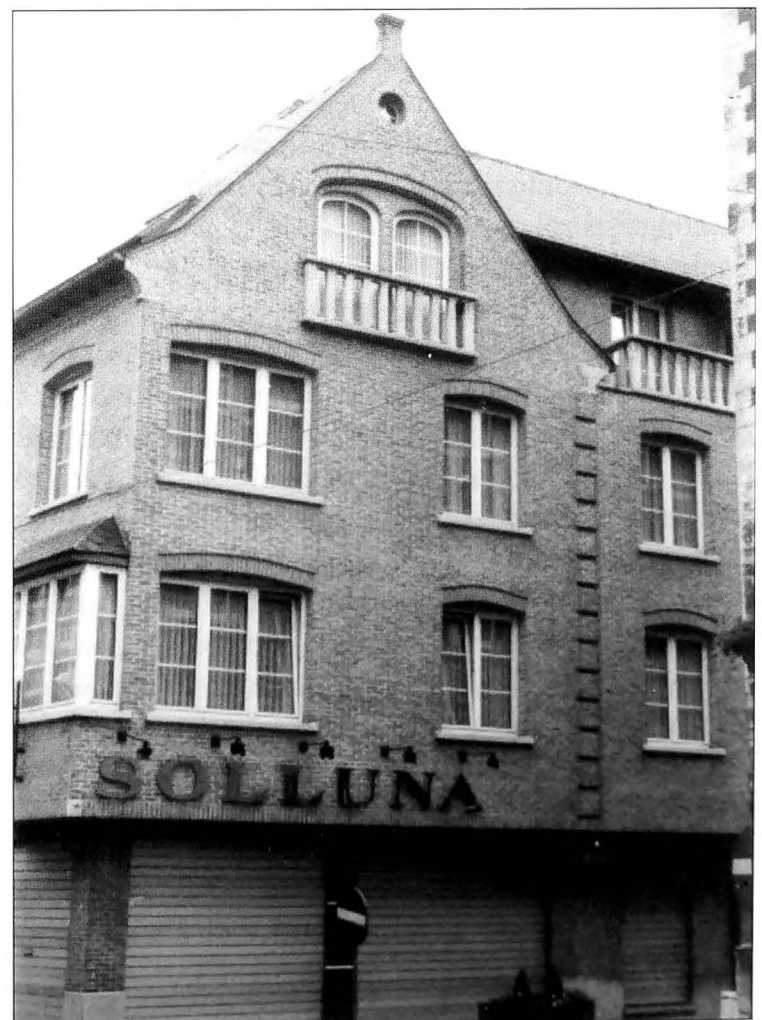
Victor-Eugène Antheunis (1874-1884),

weduwe V. -E. Antheunis (Julia Rigaux) (1884-1900)

Victor Antheunis (1900-1910)

N.V. « Brasserie Grammontoise « Le Chat » » :

1910-1926

De brouwerij « De Catte », gelegen op de hoek van de Grootestraat en de Kattestraat tegenover de O.C.M.W.-gebouwen, wordt reeds vermeld in de eerste helft van de XVIIIe eeuw en was vermoedelijk in handen van **Adriaan Vanden Herweghe** (1679-1740), stadsontvanger in 1718-1723 en schepen in 1739 van Geraardsbergen. Zijn jongste zoon, **Paul Barthélémy Vanden Herweghe** (1723-1791) zette de familieonderneming verder en bezat naast de brouwerij “palende oost de cleynen Dender; noort de straete en west tot paerdemerckstraetken”, ook nog “...huise en erve, in de cloesterstraete een herberghe genaempt “Het wit Sweert” op de calottenberg een herberghe genaempt “De coorblomme” en in de opperhunneghemstraete een herberghe genaempt “Sint Joseph”...”, waardoor de afzet van zijn bier verzekerd was¹⁹.

Bij de volksstelling van 10 vendémiaire an IV (1796) vinden we **Philippe Vanden Herweghe** (°1770) aan het hoofd van de brouwerij. In datzelfde jaar had **Alexander Antheunis** (1764-1814) zijn geboortedorp Ophasselt verlaten om bij zijn vrouw en schoonmoeder in te trekken in de “Pensstraete” nr. 97 te Geraardsbergen. De Franse administratie noteerde geen beroep voor hem²⁰. Twee jaar later had hij echter brouwerij “De Catte”, wellicht door aankoop, verworven. Voortaan zou het familiebedrijfje meer dan een eeuw lang fungeren onder de naam “Antheunis”²¹.

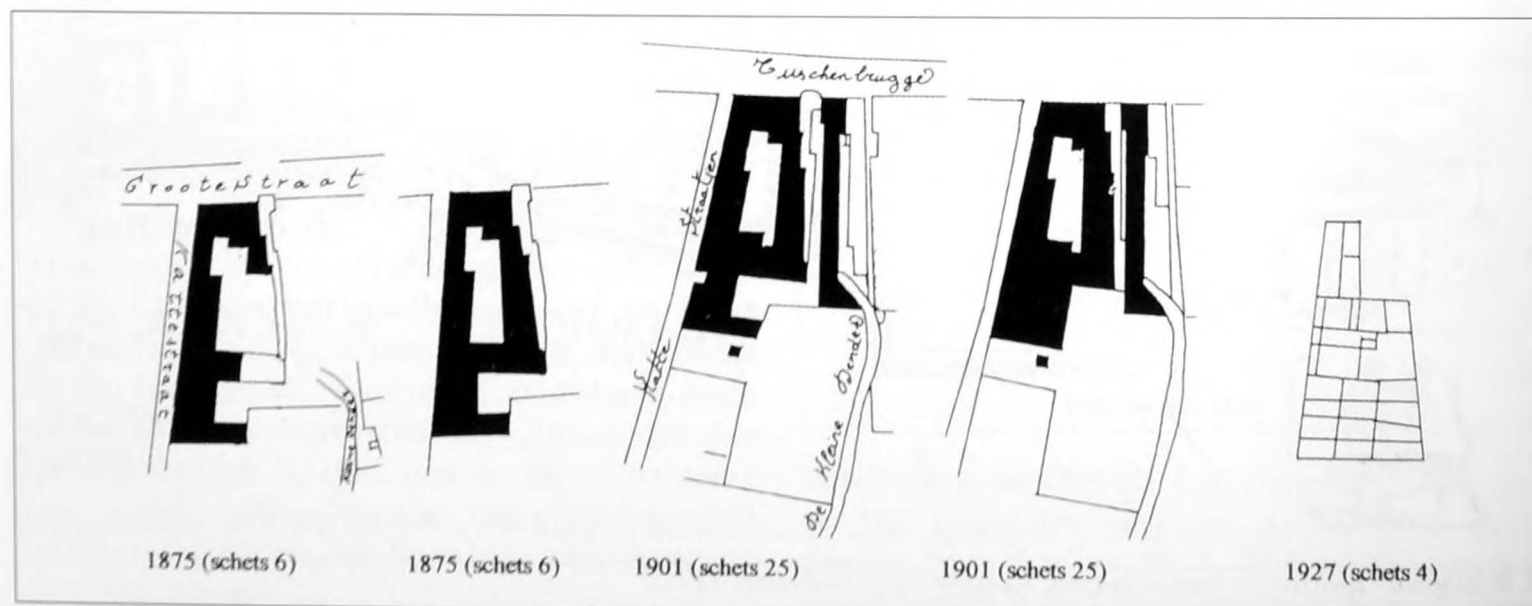
Charles-Joseph Antheunis (1796-1881) zette na de dood van zijn vader in 1814 de familieonderneming verder. Op basis van de kadastrergegevens, weten we dat zijn brouwerij 190 m² groot was. Aanpalend gebouwd was een moutpaardenmolen (Sectie A 494bis) van 50 m² en een azijnbrouwerij van 100 m². Biertonnen werden gestapeld in een magazijn (90 m²) in de Lessensestraat²². Uit deze periode dateert vermoedelijk een oude porseleinkaart (afb. 2) dat refereert naar de brouwerij-mouterij van Charles-Joseph Antheunis. De Dender en de stad Geraardsbergen

worden hier, gezien van de vervallen stadsomwalling, op een romantische wijze voorgesteld. Slechts een (bier ?) ton rechts op de voorgrond verwijst naar de brouwerij. Zoals hoger vermeld, kan deze kaart gelden als de oudst bewaarde afbeelding die verband houdt met Geraardsbergse brouwerijen²³.

Reeds in 1847 droeg Charles-Joseph Antheunis zijn

beroepsbezigheden over aan één van zijn zonen, **Charles-Joseph** (° 1821), die een onbepaalde tijd later de brouwerij ging runnen samen met zijn jongere broers **Victor-Eugène** (1830-1884) en **Félix-Constant** (1833-1873). Deze twee laatstgenoemde brouwers kregen op 31 januari 1866 de toestemming van de Bestendige Deputatie om een stoomtuig (10 P.K., 4,5 atm) in hun bierbrouwerij te plaatsen. De gestelde voorwaarden waren hierbij wel dat de schoorsteen 25 meter hoog moest zijn en er met magere steenkool uit Charleroi gestookt werd. Klachten van een blekerij uit de buurt waren hieraan niet vreemd. De samenwerking tussen beide broers eindigde met het overlijden van Félix-Constant in 1873. Victor-Eugène nam toen het familiebedrijf alleen voor zijn rekening, terwijl Charles-Joseph het lucifersbedrijf van zijn broer Auguste-Edouard (° 1827) in de Gasthuisstraat overnam²⁴.

Victor-Eugène Antheunis liet in 1875 de azijnbrouwerij door nieuwbouw met 190 m² uitbreiden, maar het jaar daarop hield dit bedrijf zonder aanwijsbare reden op te bestaan en werd het opgedeeld in een magazijn (140 m²) en een stal (170 m²). Het brouwerijcomplex werd nu ingedeeld in een magazijn (340 m²), een korenstoommolen (80 m²) en de brouwerij (80 m²) zelf. In 1877 vormden beide magazijnen, de korenstoommolen, de brouwerij en een stal opnieuw één bedrijfsruimte (830 m²). Op de briefhoofden van de correspondentie uit deze periode staan fraaie afbeeldingen van

de “*Brasserie à Vapeur du Chat* ». Als we de schetsen van het brouwerijcomplex mogen geloven, dan waren de gebouwen gegroepeerd rond een langgerekt, rechthoekig binnenplein.

Het hoofdgebouw met toegangspoort lag langs de Grotestraat en telde drie bouwlagen. Een goed deel van de achterliggende gebouwen kwam uit op de Kattestraat. Opmerkelijk was het grote stoomhuis met dito fabrieksschoorsteen achteraan de binnenplaats. Of de brouwerij echt zoveel rokende schoorstenen telde, is erg betwifelbaar (afb. 3 & 4).

3. Briefhoofd “*Brasserie à Vapeur du Chat*” (1900)

4. Briefhoofd “*Brasserie à Vapeur du Chat, Malterie Victor Antheunis*” (1913)

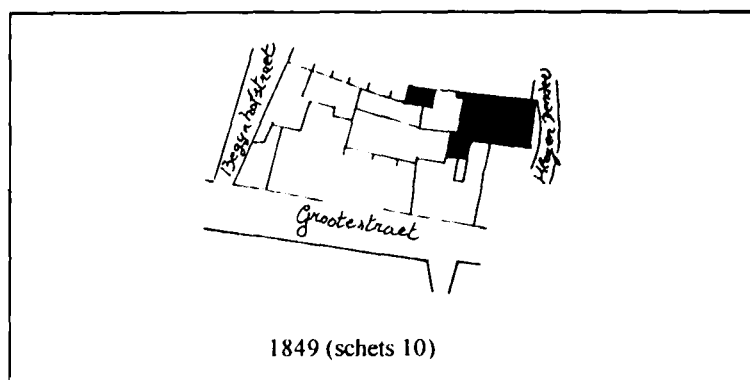
Met het overlijden van Victor-Eugène viel de leiding van het bedrijf op de schouders van zijn echtgenote *Julia Rigaux* (1840-1900). Zij slaagde erin het bedrijf overeind te houden tot haar dood in 1900. Haar zoon *Victor Antheunis* blies meteen nieuw leven in de familieonderneming door nieuwe investeringen in uitbreiding en vernieuwing. Zo werden reeds in 1901 de bestaande gebouwen met 370 m² nieuwbouw uitgebreid en werd drie jaar later een zwaardere stoomketel (10 atm, constructeur : *Jacques "Piedboeuf"* uit Jupille) geplaatst²⁵.

Om het bedrijf te laten groeien, de bierproductie te verhogen en de winsten te maximaliseren met gedeeld risico, werd te Geraardsbergen voor notaris François Rens op 26 februari 1910 besloten de brouwerij-mouterij Antheunis (Sectie A 494 en deels 493^d), om te vormen tot N.V. "*Brasserie grammontoise "Le Chat"*". Ondanks de naamsverandering ("*Le Chat*" verving de naam "*Antheunis*" en verwees duidelijk naar de vroegere brouwerij "*De Catte*" ten tijde van het Ancien Régime), bleef Victor Antheunis de belangrijkste aandeelhouder in deze vennootschap met een sociaal kapitaal van 150.000 frank en voor een duur van 30 jaar vanaf 1 maart 1910. Hij bezat 1349 aandelen terwijl de overige 73 aandeelhouders (de meeste intekenaars waren herbergiers of landbouwers uit de omgeving) er samen slechts 151 hadden. In de maatschappij bracht de brouwer naast de gebouwen (de brouwerij-mouterij, 1200 m² groot) ook het uitbatingsmateriaal (machines, fusten (biervaten), tonnen, twee paarden, krachtwagens, karren, stortkar, fabricatie- en uitbatingsbenodigdheden) in.

De nieuwe N.V. doorstond de moeilijke oorlogsjaren en kon, zij het bescheiden, doorgroeien. Blijkbaar onvoldoende want enkele jaren later werden de brouwersactiviteiten gestaakt. Op 13 december 1926 werd te Geraardsbergen voor notaris François Rens de N.V. ontbonden. Het was Victor Antheunis, intussen distillateur te Tienen, die als voornaamste vereffenaar optrad²⁶. In 1927 werd reeds overgegaan tot de opdeling van de brouwerij in 9 woonhuizen.

Van de voormalige brouwerij was tot enkele jaren terug vooral de verankerde zijgevel uit witgekalkte baksteen met rondboogvenster en halve radvenster langs de Kattestraat nog herkenbaar. In dit langgerekte hoekpand, inmiddels opgesplitst in drie woonhuizen, kon tijdens een persoonlijk bezoek in 1982 nog de mooie vergaderzaal van de aandeelhouders bezichtigd worden. Helaas is inmiddels ook deze hele site vervangen door nieuwbouw²⁷.

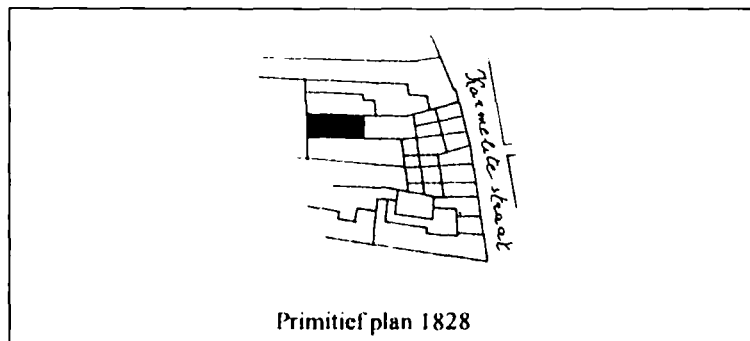
3. Grotestraat (Sectie A 464) : *François-Jean Verhaeghe (?),* *Jean-Denis Verhaeghe (? – 1845)*

1849 (schets 10)

Rechttegenover brouwerij "De Catte" en op enige afstand van de straat, bevond zich in de Grotestraat, langs de straatzijde tussen de Wegvoeringstraat en de Begijnhofkaai, gedurende de tweede helft van de XVIIIe eeuw de brouwerij van *François-Jean Verhaeghe* (° 1744), schepen van Geraardsbergen in 1777, 1778, 1779 en 1790²⁸. In 1796 woonde hij met zijn gezin, zijn knecht en twee dienstmeiden in de "*Gasthuys en Duytsstraete*" nr. 385. Hieruit blijkt dat op de plaats waar hij woonde ook de brouwerij zich bevond²⁹. Met de instelling van het Kadaster (1819) staat zijn oudste zoon *Jean-Denis Verhaeghe* (1778-1852) op die plaats reeds vermeld als eigenaar-uitbater van een brouwerij met erf (300 m²) en een aanpalende moutpaardenmolen (50 m²). Het bedrijfje lag pal aan de Kleine Dender en werd begrensd door de tuin van het oude Begijnhof. Jean-Denis was naast brouwer ook verzekeringsagent en een succesvol politicus. Op latere leeftijd begon hij te rentenieren. In 1849 werden zijn brouwerij en moutpaardenmolen volledig afgebroken³⁰.

4. Karmelietenstraat (Sectie A 153) : *Luc Coppens (?),* *Joannes Coppens (?-1851),* *Celestin Coppens (1851-1861),* *François Coppens-Giet (Dominique Dekens (1861-1863))*

Primitief plan 1828

In 1796 woonde brouwer *Luc Coppens* (°1752) met een kind jonger dan twaalf jaar, zijn knecht en dienstmeid in "*den Ham*" nr. 963³¹. Zijn woning kan gesitueerd worden in de Karmelietenstraat, langs de straat-

zijde tussen de Gaffel- en de Kleine Karmelietenstraat. Een kleine brouwerij (90 m²) bevond zich achter het huis en behoorde al in 1819 en tot 1851 toe aan **Joannes Coppens**. Hij bezat tevens tot 1849 een branderij (Sectie A 153bis, 100 m²), die paalde aan het familiebedrijfje. **Celestin Coppens** zette vanaf 1851 de familietraditie verder, doch voelde tevens de noodzaak om het bedrijf te laten groeien. Zo kreeg hij van de Bestendige Deputatie op 4 oktober 1856 de toelating om een stoomtuig (2 P.K., 3 atm) te plaatsen “...dans sa brasserie existant de temps immémorial”. Hiermee werd hij de eerste brouwer uit Geraardsbergen die in zijn bedrijf gebruik maakte van stoomkracht. De hoogte van de fabrieksschouw diende 20 meter te zijn. Ook zijn opvolger **François Coppens-Giet** wou uitbreiding en kreeg op 23 februari 1861 van hogerhand toestemming om een azijnleggerij binnen zijn bedrijf op te richten. In datzelfde jaar veranderde de brouwerij echter van eigenaar, met name **Dominique Dekens**, bankier te Ninove³². Twee jaar lang werd nog bier gebrouwen onder de firmanaam “**Coppens-Giet**”³³. Op 7 mei 1863 werd de brouwerij, een aanpalend huis en stokerij (dit was in feite de oude branderij die in 1855 door Celestin Coppens was omgebouwd) voor notaris Louis-Ghislain Rens verkocht aan Victor Paquay, leerlooier te Geraardsbergen. De beide gebouwen werden in 1866 omgevormd tot leerlooierij (Sectie A 152a, 130 m²).

In 1894 werd ook deze bedrijvigheid stopgezet, vanaf 1898 ging de vrijgekomen bedrijfsruimte dienst doen als magazijn³⁴.

5. Denderstraat (Sectie B 94) :

Gillis Van Der Snickt (?),

Pieter Van Der Snickt (?- 1849),

Karel, André, Celestien, Marie en Nathalie Van Der Snickt (1849-1852);

A., C., M. en N. Van Der Snickt (1852 -1860),

weduwe Joannes Van Der Snickt (Adriana De Vos) (1860-1874),

Victor Van Der Snickt (1874-1901)

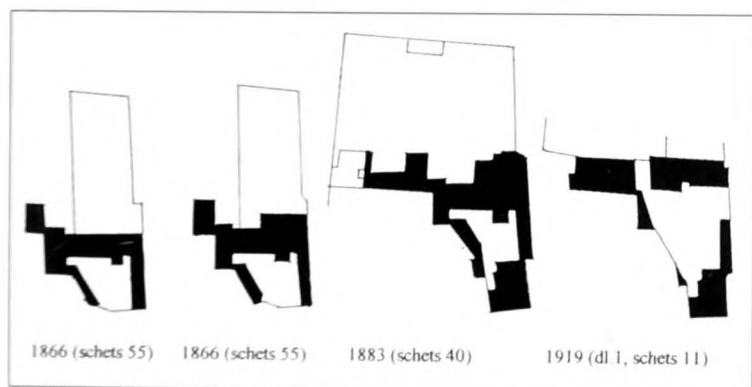
C.M. “Borremans Frères”

(Brouwerij “De Lelie” (1901-1919))

De brouwerij van de familie Van Der Snickt was gelegen in de Denderstraat, langs de straatzijde tussen de Zakkaai en de Weverijstraat en werd in 1795 uitgebaat door **Gillis Van Der Snickt** (°1729). Hij had zich in 1783, samen met zijn vrouw en twee zonen François en Dominique, als brouwer in de “*Dender en Kloosterstraete*” nr. 1046 gevestigd³⁵. Met de opstelling van het Kadaster in 1819 was de brouwerij (980 m²) in handen van **Pieter Van Der Snickt**³⁶. Zijn kinderen, **Karel, André, Celestien, Marie en Nathalie Van Der Snickt** werden in 1849 de rechtmatige erfgenamen van het familiebedrijf. Met uitzondering van Karel, die vanaf 1852 geen medeëigenaar meer was, baatten zij gezamenlijk de brouwerij uit tot 1860. Vreemd genoeg werd het bedrijfscomplex in dat jaar doorverkocht aan **Adriana De Vos, weduwe van Joannes Van Der Snickt**. Met haar ging het de onderneming voor de wind, want op 23 februari 1861 kreeg zij de toestemming om een azijnbrouwerij (Sectie B 94b, 90 m²) op te richten en in 1866 werd de brouwerij met nog 50 m² uitgebreid. Het bedrijf bleef ook groeien onder het bestuur van haar zoon **Victor Van Der Snickt** (°1840). In 1880 mocht hij een stoommachine met een kracht van 6 P.K. en een druk van 5 atm plaatsen, of die er ook kwam is onduidelijk. Feit is dat het Oostvlaamse Provinciebestuur reeds op 12 februari 1881 hem de installatie van een zwaarder stoomtuig (12 P.K., de stoomketel met 5 atm druk werd gebouwd door “*Cammaert frères*” uit Quaregnon) toeliet. Twee jaar later besloot hij de azijnbrouwerij te sluiten om dit gebouw, samen met 310 m² nieuwbouw, toe te voegen aan de brouwerij. Met de verkoop op 22 augustus 1901 voor notaris François Rens, van de brouwerij met herenhuis, de stallingen en de moestuin aan de gebroeders Borremans, maakte hij een einde aan meer dan een eeuw familietraditie³⁷. Victor Van Der Snickt verliet

zijn geboortestad in 1906 voor Schaarbeek³⁸. De *Collectieve Maatschappij "Borremans Frères"* werd, eveneens voor notaris François Rens op 22 augustus 1901 opgericht door Ferdinand en Henri Borremans, brouwers te Geraardsbergen. De duur van deze vennootschap, die tot doel de handel en de productie van bieren had, werd vastgelegd voor een periode van twintig jaar³⁹. Nadat het onderzoek "*de commodo et incommodo*" op 9 april 1903 gunstig werd afgesloten, kon het oude stoomtuig in de onderneming door een nieuwe worden vervangen. De gebroeders Borremans, die werkten onder de firmaam "*De Lelie*", konden hun bedrijf draaiend houden tot na W.O. I. In 1919 werden de gebouwen verkocht aan de Samenwerkende Maatschappij "*Ons Brood*", die een deel liet afbreken en heropbouwen tot een bakkerij (310 m²) en een magazijn met koer (1250 m²). Het magazijn werd in 1926, mits gedeeltelijke afbraak en nieuwbouw, nogmaals opgesplitst in een cinemazaal (de latere "*Majestic*", 390 m²), een sigarenfabriek (100 m²), een stal (50 m²) en een magazijn (180 m²). In 1955 zou de S.M. "*Ons Brood*" de sigarenfabriek ombouwen tot jeugdlokaal⁴⁰.

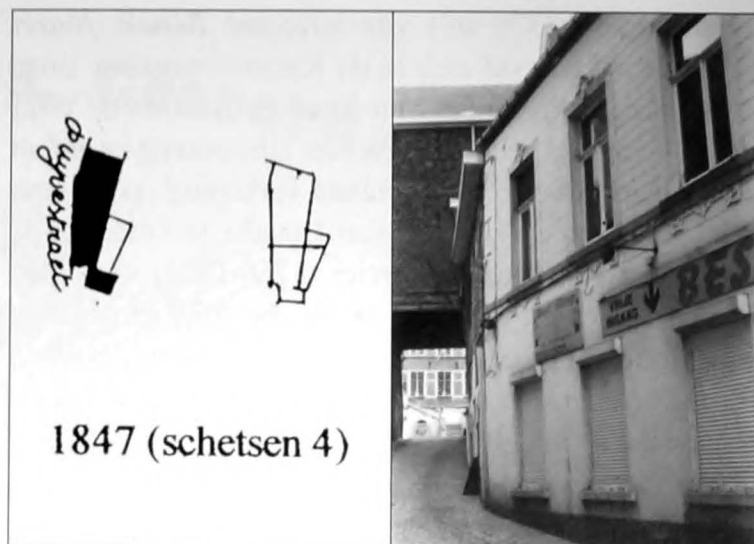

Van het achterliggende brouwerijcomplex is door deze grondige verbouwingscampagne quasi niets herkenbaars overgebleven. Dit geldt wel voor de langs de straatzijde eclectische lijst-en topgevel (heel waarschijnlijk grondig verbouwd in 1883)) van de tavernetearoom "*In de Lelie*" met gevelsteeninscriptie "*In de Lelie*". De steile dakhelling, aansluitend bij die van de naburige panden, het oude dakgebint en de zandstenen kraagsteen aan de rondboogpoort in de achtergevel verraden immers een oudere kern. Ook de bakstenen bijbouw, haaks tegen de achtergevel, vertoont enige bouwelementen uit eind XVIIe of XVIIIe eeuw⁴¹.

6. Duivenstraat (Sectie B 215bis) :

Brouwerij « De Duyve » :

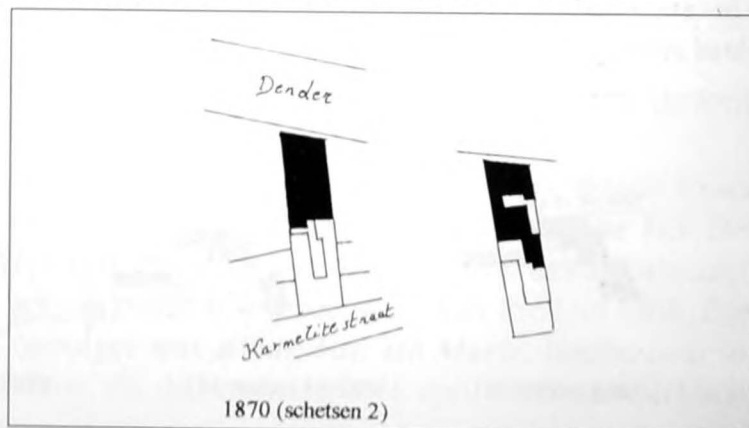
*Jean-François Spitaels (?-1816),
François-Guillaume-Adrien Spitaels (1816-1827),
Ferdinand en Prosper Spitaels (1827-1845)*

Brouwerij "De Duyve" (140 m²) was gelegen in het Duivenstraatje, dicht bij de Markt en moet, net zoals de vorig besproken brouwerijen, vermoedelijk reeds dateren uit het Ancien Régime. Het bedrijfje werd in de Franse periode de eigendom van *Jean-François Spitaels* (1743-1816), linnenhandelaar-bankier te Geraardsbergen. Na zijn overlijden in 1816 kwam dit familiebezit toe aan zijn oudstoverlevende zoon *François-Guillaume-Adrien Spitaels* (1769-1827), eveneens linnenhandelaar-bankier. Zijn bankhuis, de latere "*Liberale Kring*" op de Markt, paalde overigens langs de achterzijde aan de brouwerij. Zijn zonen *Ferdinand* (1800-1869), bankier-industrieel te Lodelinesart en *Prosper* (1804-1878), bankier te Geraardsbergen, beheerden na hem gezamenlijk het goed van 1827 tot 1845. In 1847 werd de brouwerij omgebouwd tot twee woningen⁴². Uit vroeger onderzoek werd gesuggereerd dat brouwer *Victor Spitaels* (zie nr. 9), neef van Ferdinand en Prosper, het bedrijfje zou aangekocht hebben, doch kadastragegevens spreken dit nu tegen. Het is begrijpelijk dat de bankiersfamilie Spitaels hier geen uitstaans had met het bierbrouwen, wel met het innen van huurgelden. Een mogelijke huurder en uitbater was wellicht *Pierre François Morre* (°1762), die in 1822 in de bevolkingsregisters als brouwer in de Duivenstraat stond ingeschreven.

7. Karmelietenstraat (Sectie A 198) :

*Benoit Jouret (?-1855), Felicitas De Clippele (1855-1867),
Joséphine en Emilie Jouret (1867-1869)*

De brouwerij (370 m²) van advocaat **Benoit Jouret** (1803-1855) bevond zich in de Karmelietenstraat langs de straatzijde tussen het Sint-Jozefsinstituut en de Wijn-gaardstraat. Het gebouw lag achter zijn woning en gaf uit op de Denderoever. Bij openbare verkoping op 24 januari 1824 voor notaris P.J. van Butsele te Oudenaarde werd door Celestine Lemerrier (1766-1824) voor haar zoon **Benoit Jouret** (1803-1855) een huis aangekocht met brouwerij "met 3 ketels, 3 kuipen, 6 koelbakken en voordere ustensilen en brouwers halm (d.i. gereedschap), tonnen...groot in erve 5 roeden 88 ellen (ca. 160 m²) gestaan en gelegen te Geeraardsberge komende ten voorhoofde aan de Carmelietenstraat en van achter aan de rivier den Dender". Het bedrijfje was voordien in handen van Maria Matthijs, weduwe van **Petrus De Vos** (1767-1823), brouwer, en Hendrika De Vos⁴³. Ondanks zijn uiteenlopende bezigheden als advocaat, leraar, politicus, historicus...bleef hij de brouwerij verder uitbaten tot zijn dood in 1855. Al die tijd vond hij het onnodig zijn bedrijf uit te breiden of technisch te vernieuwen. Dit gold evenzeer voor zijn weduwe, **Felicitas De Clippele** (1800-1867), die de onderneming van haar man verder zette. In 1867 erfden hun dochters **Joséphine** (1836-1874) en **Emilie** (1830-1876) de brouwerij, die zij twee jaar later verkochten aan Karel-Lodewijk De Merlier, fabrikant te Geraardsbergen. Mits enige aanpassingen liet hij de oude brouwerij in 1870 ombouwen tot een linnenhandweverij (Sectie A 198^b, 370m²). Hij baatte deze onderneming uit tot zijn dood in 1884, zijn weduwe en kinderen tot 1897. Nadien ging het gebouw tijdelijk dienst doen als magazijn om tenslotte door de nieuwe eigenaar **Paul Van Trimpont** (1872-1934), kleinzoon van Benoit Jouret, vanaf 1901 deel te laten uitmaken van zijn sigarenfabriek (Sectie A 198^d, 640 m²). Vanaf 1903 werd het een deel van **Brouwerij "De Zwaan"**⁴⁴ (zie verder nr. 13).

8. Nieuwstraat (Sectie B 379) :

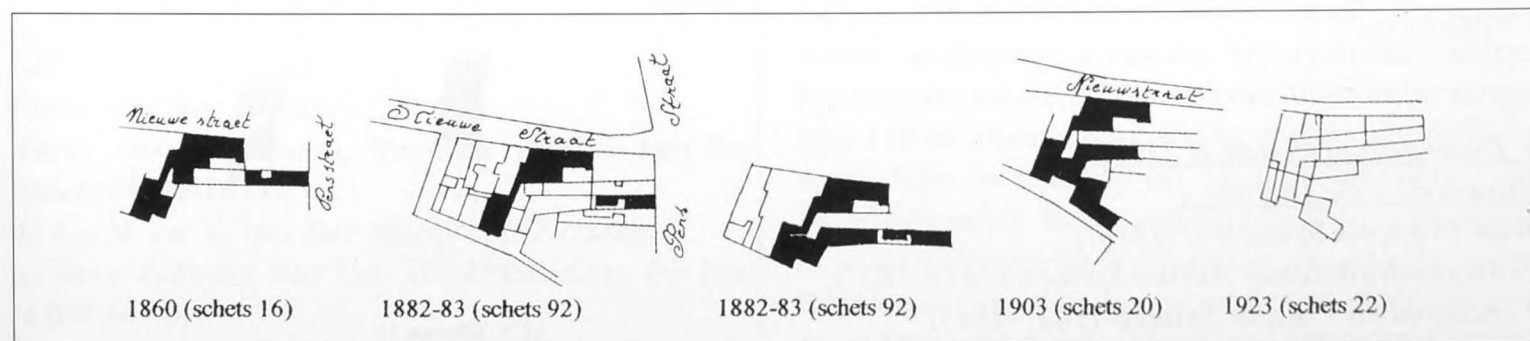
Brouwerij "De Roos":

**Marinus Ceuterick (?-1831),
weduwe M. Ceuterick (Victoria Van Den Dooren (1831-1866),
Charles-Auguste en Victor Ceuterick (1866-1888),
Charles-Auguste Ceuterick (1888-1891),
Vincent Dierickx (1891-1910),
Paul en Raymond Dierick (1910-1921/22)**

Marinus Ceuterick (1795-1831), afkomstig uit Sint-Martens-Lierde, had zich vermoedelijk onder het Hollandse bestuur als brouwer in de Denderstad gevestigd. Hij was bij de eerste kadasteropmetingen (1819) eigenaar-uitbater van een brouwerij (260 m²), gelegen op de hoek van de Nieuw- en Vredestraat (langs de straatzijde de kant waar de Vredestraat uitmondt op de Markt)⁴⁵. Na zijn schielijk overlijden in 1831 besloot zijn **weduwe, Victoria Van Den Dooren**, het familiebedrijfje verder te runnen. In 1854 bleek de behoefte aan grotere stapelruimte en liet zij daarom in de nabijgelegen Steenstraat een biermagazijn (30 m²) oprichten. Het gebouwtje bleef verbonden met de onderneming tot 1892. Zonder enige specificatie werd de brouwerij in 1860 gedeeltelijk verbouwd en met 40 m² uitgebreid, drie jaar later werden opnieuw wijzigingen aan het gebouw opgetekend.

Van 1866 tot 1888 werd het bedrijf gezamenlijk bestuurd

5. Briefhoofd "Brouwerij De Roos, Geerardsbergen" (1900)

door haar zonen *Charles-Auguste* en *Victor Centerick* (1829-1888). Uit deze periode dateert een nieuwe aanbouw van 80 m² (1883). Charles-Auguste vond het zijn taak na de dood van zijn broer de bierbrouwerij alleen verder te besturen⁴⁶. *Vincent Dierickx* (1862-1947), bekend succesvol katholiek politicus, volgde zijn oom in 1891 in het bedrijf op. In dat jaar liet hij in de Steenstraat een korenpaardenmolen (Sectie B 473^d, 120 m²) oprichten om zo aan het nodige mout voor zijn brouwerij te komen. Vreemd genoeg ging hij hiervoor paardenkracht aanwenden, een energievorm die al veertig jaar uit Geraardsbergen was verdwenen. Zes jaar later installeerde hij in het gebouw een drafmolen, die grondstoffen voor zijn bedrijf leverde, met name draf (d.i. een afvalproduct van granen en zaden waaruit bier kan worden gebrouwen). Uiteindelijk besloot hij de brouwerij, toen bekend onder de firmanaam "*De Roos*" (afb. 5), op een meer industriële wijze te moderniseren: in 1902 werd een stoommachine geïnstalleerd en een dynamo "*tot verlichting en vervoermiddel*". Het jaar daarop werd het complex, ondanks de dicht stedelijke bebouwing rond het bedrijf, maximaal met 470 m² uitgebreid. Na het overlijden van zijn echtgenote en zijn reis naar Kongo (1911) besloot hij Brouwerij "*De Roos*" over te laten aan *Paul Dierick* (°1881) en zijn broer *Raymond Dierick* (°1885), beide afkomstig uit Sleidinge..

De moeilijke oorlogsjaren die daarop volgden gaven het bedrijf weinig ademruimte. Beide bestuurders besloten uiteindelijk zich aan de sluiten bij de nieuw gevormde *N.V. "Concordia"*. De stoombrouwerij hield op te bestaan in 1921-1922. Aanvankelijk nog gebruikt als magazijn, werd de site in 1923 opgedeeld in vijf woonhuizen. Slechts een klein gedeelte (90 m²), gelegen in de Kleine Nieuwstraat, bleef behouden en als magazijn verder gebruikt⁴⁷. Het is ook vandaag de enige plaats waar nog enige bouwsporen van industriële aard merkbaar zijn.

9. Molenstraat (Sectie B 166^a bis):

Victor Spitaels (1853-1860),
Charles Spitaels (1860-1863),
Olympe Van Der Eecken (1863-1867),
Emile Van De Maele (1867-1879),
weduwe E. Van De Maele en kinderen (Victorine Plaitin) (1879-1890)

Collectieve Maatschappij "Hoebeke Frères" (1890-1901)
Benjamin en Louis Hoebeke-Van De Maele (1901-1908)

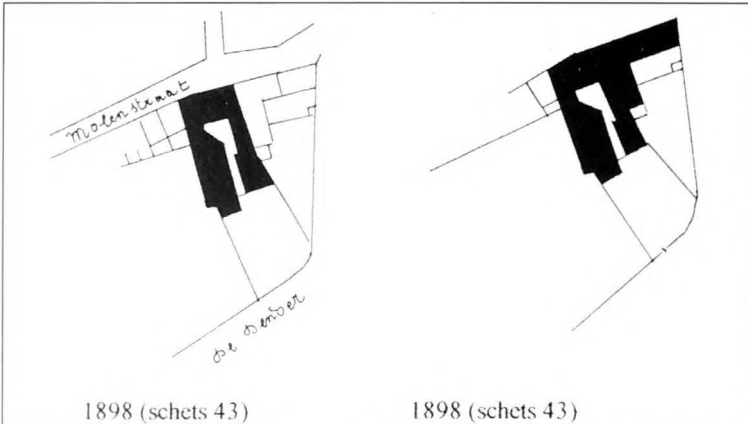
Brouwerij "Le Cornet":

Edgard Gobbers (1908-1911),
Edgard Gobbers en René Van Ongeval (1911-1912),
René Van Ongeval (1912-1924)

Victor Spitaels (1824-1860) kocht in 1853 de oude oliepaardenmolen (Sectie B 166bis, 120 m²), gelegen in de Molenstraat, van Frans Van Santen, rentenier te Geraardsbergen. In datzelfde jaar liet hij de molen uitbreiden met nieuwbouw en omvormen tot een brouwerij (410 m²). Op de hoek van de Molen- en de Brandstraat verwierf hij van de weduwe en de kinderen van André De Brabander in 1856 een oude "*garentwijn-derij*" (Sectie B 207, 580 m²). Dit gebouw ging nu dienst doen als magazijn bij de brouwerij⁴⁸. Victor Spitaels stond vanaf 1856 in de Wegwijzer vermeld als "*azijnlegger*", wat aanwijst dat hij niet enkel bier brouwde⁴⁹.

In 1860 erfde *Charles Spitaels* (1826-1866) de brouwerij na de dood van zijn oudere broer.

Op 15 oktober 1863 verkocht hij voor notaris Louis-Ghislain Rens de onderneming aan *Olympe Van Der Eecken*. Deze nieuwe eigenaar, ook bekend als azijnlegger, runde de bierbrouwerij van 1864 tot 1868. Zijn opvolger was *Emile Van De Maele*, landbouwer uit Ghoy, die de brouwerij op 8 april 1867 verwierf voor

notaris Louis-Ghislain Rens. Bij zijn intrede als bestuurder mechaniseerde hij meteen het bedrijf : op 27 november 1869 kreeg hij toestemming van de Bestendige Deputatie van Oost-Vlaanderen om een stoomtuig (10 P.K., 5 atm.) in de brouwerij te plaatsen. Hij werd ertoe verplicht de fabrieksschoorsteen 20 meter op te trekken. Drie jaar later diende de stoomketel reeds vervangen te worden door een lichter type (4 atm), wegens klachten van de gezusters De Lil, die het wasgoed op hun blekerij in de buurt vervuild zagen. Bij zijn aanvraag voor machtiging tot plaatsing aan het schepencollege van Geraardsbergen op 9 september 1871 had hij een gedetailleerd plan van zijn brouwerij gevoegd. Zo kwam men langs de straatzijde via een toegangspoort op een binnenplaats, waarrond de woning en de brouwerijgebouwen waren gelegen. In de richting van de wijzer van de klok waren achtereenvolgens op het gelijkvloers : een bureel, een keuken, de mouterij, een bakkerij, de eest (droogkamer), een hangaar, twee machinekamers, het biermagazijn, twee ineenlopende magazijnen met gijlkuip, het kabinet, het salon, nog een keuken en tenslotte de trappenhal, die leidde naar de eerste verdieping. Daar bevond zich, boven het kabinet en de voornoemde magazijnen, de eigenlijke brouwerij.

Na zijn overlijden namen zijn *weduwe Victorine Plaitin en kinderen* in 1879 de leiding over⁵⁰. Op 25 juli 1890 werd voor notaris François Rens te Geraardsbergen de *Collectieve Maatschappij "Hoebeke Frères"* opgericht. Hierbij waren betrokken de industriëlen Benjamin, Charles, Benoit en Louis Hoebeke (en zijn echtgenote, Zulma Van De Maele) enerzijds en de firma Antoine Hoebeke

(productie van lucifers) anderzijds. Deze vennootschap had de uitbating van *Brouwerij "Le Cornet"* (afb. 6: in 1887 droeg dit bedrijf reeds dezelfde firmanaam) tot doel. Bij de eigendomsoverdracht waren betrokken : de brouwerij (410 m²), de brouwerswoning (Sectie B 166a, 170 m²), de aanpalende tuin (Sectie B 167^{abis}, 470 m²) en het hoger genoemde magazijn (580 m²)⁵¹. Eenmaal de wettelijke omkadering vastgelegd, werd snel aan vernieuwing en expansie gedacht. Zo werd op reeds op 17 maart 1891 de plaatsing van een nieuw stoomtuig (39 P.K.) toegestaan.

6. Groepsfoto van de werknemers van "Brasserie du Cornet" (1887)

In 1896 werd in een deel van het complex een mouterij ondergebracht en nog eens twee jaar later werd de stoombrouwerij met 360 m² vergroot door de aanhechting van een deel van een oude leerlooierij (Sectie B 181, 480 m²) en twee aanpalende gebouwen. Reeds in 1901 werd overgegaan tot ontbinding van de vennootschap. Het fabriekscapex, inmiddels 1520 m² groot, werd nu door *Benjamin en Louis Hoebeke-Van De Maele* voor elk ½ beheerd. De zaken gingen vermoedelijk toen al ondermaats, want een deel van de stoombrouwerij werd in 1904 afgebroken en een ander deel omgevormd tot woningen⁵². Intussen was ook het magazijn, gelegen op de hoek van de Molen- en Brandstraat, leeg komen te staan. Jeanine en Zulma Van De Maele, beide echtgenoten van de gebroeders Hoebeke, verzochten in 1905 het Oostvlaamse Provinciebestuur om in deze locatie een lucifersbedrijf te mogen oprichten. Deze aanvraag stuitte echter op verzet van hogerhand omwille van veiligheidsredenen. Ook de installatie van een gasmotor van 28 pk werd niet toegestaan, indien deze zou aangewend worden voor een lucifersbedrijf.

Tenslotte werd tijdens de jaren 1906-1907 het magazijn toch gebruikt als atelier voor het doppen van de lucifers⁵³. In 1911 kreeg dit gebouw een nieuwe eigenaar, die het liet afbreken.

De laatste episode in de geschiedenis van *Brouwerij "Le Cornet"* begon op 14 augustus 1908 toen de gebroe-

ders Hoebeke voor notaris De Ruyver- Declercq, de stoombrouwerij, inmiddels ingekrompen tot 390 m², verkochten aan **Edgard Gobbers**, bestuurder van de Middelhare School in Boom. In de verkoop waren naast de brouwerij begrepen: “*een volledig materiaal als stoomtuig met ketels, vergaarbakken, kuipen, pompen, koelbak, graanpletter...enz. heerenhuis, zeven werkmanshuizen, stalling en verdere aanhoorigheden met grond en huis*”. Het is onduidelijk of Gobbers zelf in 1908-1911 de brouwerij uitbaatte. In 1911-1912 werd **René Van Ongeval** (°1884) medeëigenaar (afb. 7: ook bekend als Brouwerij “De Posthoorn”) en vanaf 1912 trad laatstgenoemde alleen op als eigenaar-uitbater. Net als vele brouwerijen in het land overleefde de onderneming met moeite de oorlogsjaren. In 1924 gingen volgens de administratie van het Kadaster de oude brouwerijgebouwen dienst doen als magazijn. In 1953 kreeg tenslotte een deel van het complex een woonfunctie⁵⁴.

Langs de straatzijde is het vroegere brouwershuis, voordien vermoedelijk de oude molenaarswoning, nog te bewonderen. Opvallend zijn de sierlijke liele-muurankers met krul, op de lijstgevel en de korfboogpoort met jaartal 1689⁵⁵.

10. Hunnegemstraat (Sectie A 712e _{bis} ^d):

Emile Vanderhaeghen (1884-?),
weduwe E. Vanderhaeghen (Mathilde Joos) (?-1907),
Clément Vanderhaeghen (1907-1923)

N.V. "Brouwerij Concordia" (1923-1983)

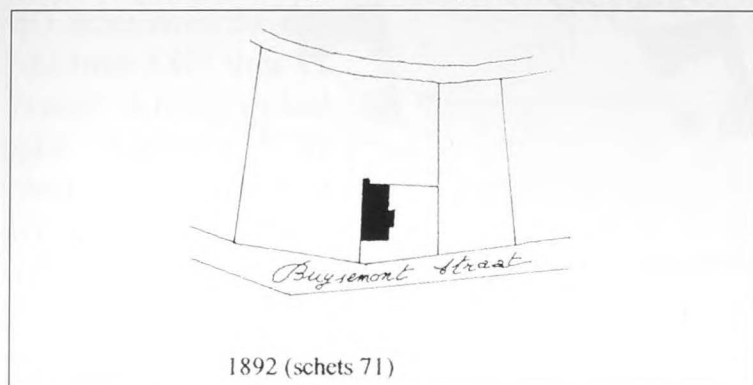

Op 20 maart 1884 kocht **Emile Vanderhaeghen** voor notaris Coppens in de Hunnegemstraat een magazijn (470 m²), voorheen bekend als “*mekaniekmakerswerk-huis*”, met bijhorend huis van François Hoebeke, fabrikant te Nederbrakel. In datzelfde jaar verbouwde hij het complex tot brouwerij. Na zijn overlijden werd het bedrijf bestuurd door zijn **weduwe Mathilde Joos**, die op 11 september 1897 toestemming vroeg van hogerehand om de brouwerij uit te rusten met een gasmotor van 5 à 6 P.K.⁵⁶. In 1907 nam haar zoon **Clément Vanderhaeghen** (°1882) het bestuur van de familieonderneming over. Na de moeilijke oorlogsjaren opteerde hij voor expansie en modernisering: de brouwerij werd uitgebreid met 350 m² in 1917 en in 1922 nog eens met 40 m² nieuwbouw. De aanvraag voor de installatie van een stoomtuig (8 atm, 25 P.K., constructeur: “*S.A. Phoenix Nouveau*” uit Gent) op 29 december 1916 paste eveneens in deze strategie. Dit gold evenzeer voor de bouw van een gloednieuw brouwhuis (570 m²) in 1922 en een “*stapelplaats van ontvlambare stoffen*” (2000 liter) in 1924⁵⁷. Deze hele bouwcampagne kaderde in een bundeling van de lokale krachten. Een derde van de Belgische brouwerijen was na W.O.I immers over kop gegaan en de kleine familiebedrijven hadden nu alle moeite om overeind te blijven. Omstreeks 1920 was een aantal brouwers uit de Denderstad en omgeving tot het inzicht gekomen dat alleen samenwerking de crisis in de brouwnijverheid kon bedwingen. De oprichting van de feitelijke vennootschap “**Concordia**” (wat in het Latijn “eendracht” betekent) was dan ook pure noodzaak. Hierbij waren betrokken: Clément Vanderhaeghen, René De Boe (1874-1936) en Joseph Van Wijmeersch (°1874), beide van “*Brouwerij "L'Etoile"*” (zie nr. 11), Paul (°1881) en zijn broer Raymond (°1885) Dierick, beide van “*Brouwerij "De Roos"*” (zie nr. 8) en tenslotte René Scheirlinckx (°1878), van “*Brouwerij "La Charrue"*” uit Ophasselt. Hun nauwe samenwerking resulteerde uiteindelijk in de stichting van de **N.V. "Brasserie Concordia"** (een tijd lang “**Grande Brasserie Concordia**” (afb. 8) genoemd) voor notaris François Rens te Geraardsbergen op 31 maart 1923. Clément Vanderhaeghen bracht hierbij in: de oude brouwerij, zijn woning (samen 922 m²) en vier arbeiderswoningen (200 m²), allen gelegen in de Hunnegemstraat; verder zorgden zijn hogergenoemde vennoten in dezelfde straat voor de gebouwen, voorzien van bewaar- en gistingskelders, met aanpalend terrein (samen 646 m²).

Maar de sterkste troef van allen was de inbreng van het oude lucifersbedrijf S.A. “*La Grammontoise*” met aanhoorigheden (twee arbeiderswoningen, kantoor, ateliers, magazijnen en smidse) (samen 4330 m²), gelegen in de Gasthuisstraat. Zij hadden reeds gezamenlijk

11. Buizemontstraat (Sectie B 960c) :
René Van Damme (1891-1921/22),
Gustaaf Van Wilderode (1921/22-1923)

Brouwerij "L'Etoile" ("De Ster") :
René De Boe en Joseph Van Wijmeersch (?-1923)

René Van Damme, meester-metser te Geraardsbergen, liet in 1891 op de "Buizemont" een brouwerij (500 m²) oprichten. Hij was de eigenaar van het bedrijf, maar niet de uitbater.

In de beginjaren werd de brouwerij bestuurd door **Gustaaf Van Wilderode**, die zelf in 1921-1923 eigenaar werd. Vanaf 1907 tot 1911 was hij tevens eigenaar-uitbater van een sigarenfabriek (60 m²), gelegen naast de brouwerij⁶². In 1912 vinden we **René De Boe** en **Joseph Van Wijmeersch** (zie nr. 10) die er de **Brouwerij "L'Etoile" ("De Ster")** leidden⁶³. Op 10 augustus van dat jaar vroegen zij aan het stadsbestuur van Geraards-

bergen de toelating voor de plaatsing in hun bedrijf van "eenen moteur bewogen door den gaz hebbende eene kracht van 7 HP (P.K.)". Op de briefhoofden van hun correspondentie prijkte een mooie tekening van hun bedrijf (afb. 10). De mouterij lag langsheen de Dender (hiervan is thans nog een deel overeind gebleven), terwijl de brouwerijgebouwen aan de toen nog zeer landelijke Buizemontstraat lagen. Het fraaie stoomhuis lag tussen brouwerij en mouterij. Op het centrale binnenplein werden biervaten op- en afgeladen. Ook hier dient deze afbeelding met grote omzichtigheid te worden bekeken.⁶⁴

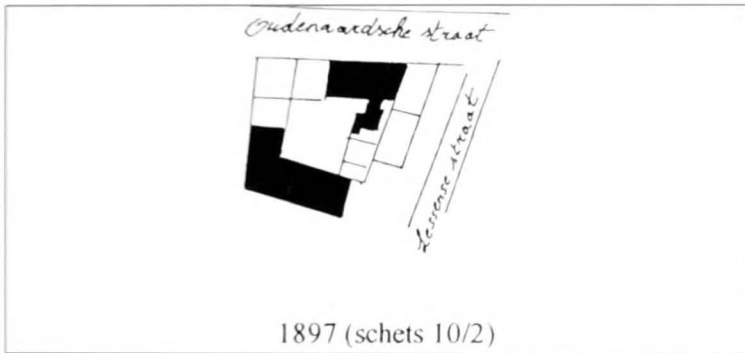
Zij staakten hun brouwersactiviteiten op deze plaats in het begin der twintiger jaren van de voorbije eeuw om kapitaal en energie te investeren in de nieuwe **N.V. "Brasserie Concordia"**, waarvan zij de medestich-

10. Briefhoofd "Brasserie & Malterie "L'Etoile"" en "Fabrique de Cigares" Gustave Van Wilderode à Grammont; successeurs: R. De Boe & J. Van Wymeersch (1912)

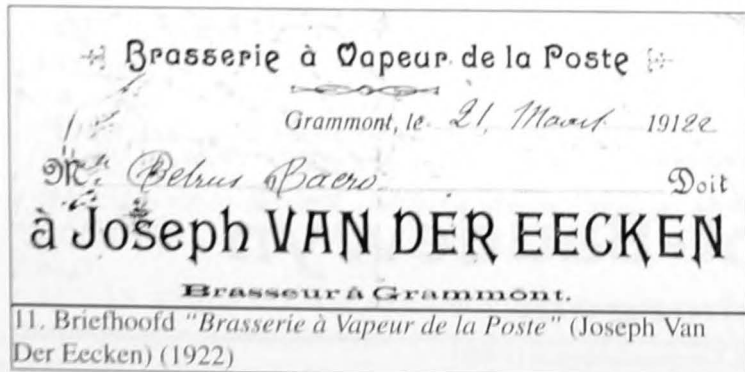
ters waren. Het brouwerijcomplex werd in 1923 aangekocht door Gustaaf Cauwel (°1874), sigarenfabrikant te Geraardsbergen. Hij gebruikte de leegstaande gebouwen als magazijnruimte van 1923 tot 1936. In dat laatste jaar werd, mits enige uitbreiding (170 m²), dit complex omgebouwd tot sigarenfabriek. Toen Pierre Van Cleemputte (°1925), nijveraars te Overboelare, in 1951 eigenaar werd van een deel van dit bedrijf, bleken de gebouwen in erg vervallen toestand. Na een grondige verbouwing richtte hij er zijn kaderfabriek (252 m²) in; de overige gebouwen werden door een andere eigenaar tot autobergplaats (166 m²) getransformeerd⁶⁵.

12. Oudenaardsestraat (Sectie A 615y_{2bis}):
"Brasserie de la Poste" (Brouwerij "De Posterij"):

*Joseph en Vital Vander Eecken (1892-1897),
 Firmin Vander Eecken (1897-1911),
 Joseph en Maria Vander Eecken (1911-1918),
 Joseph en Anna Vander Eecken (1918-1929),
 Paul De Meersman (1929-1953)*

De gebroeders *Joseph en Vital Vander Eecken* mochten, na een gunstig "*de commodo et incommodo*" onderzoek dat afgesloten werd op 1 april 1892, een brouwerij (280 m²) oprichten in de Oudenaardsestraat (afb. 11). Het familiebedrijf, dat gelegen was langs de straatzijde tussen de Lessensestraat en verderop de Adamstraat, werd meteen ook van stoomkracht voorzien. Bij hun aanvraag hiervoor werd een grondplan van de brouwerij ingediend: een toegangsweg langs de Oudenaardsestraat liep naar een centrale binnenkoer, waar volgens de wijzers van de klok achterenvolgende gebouwen stonden: het woonhuis van de brouwersfamilie, een magazijn, de eigenlijke brouwerij en de bierkelders, de plaats van de geplande stoom-

11. Briefhoofd "Brasserie à Vapeur de la Poste" (Joseph Van Der Eecken) (1922)

ketels, een hangaar en tenslotte een viertal huisjes aan de straatzijde⁶⁶.

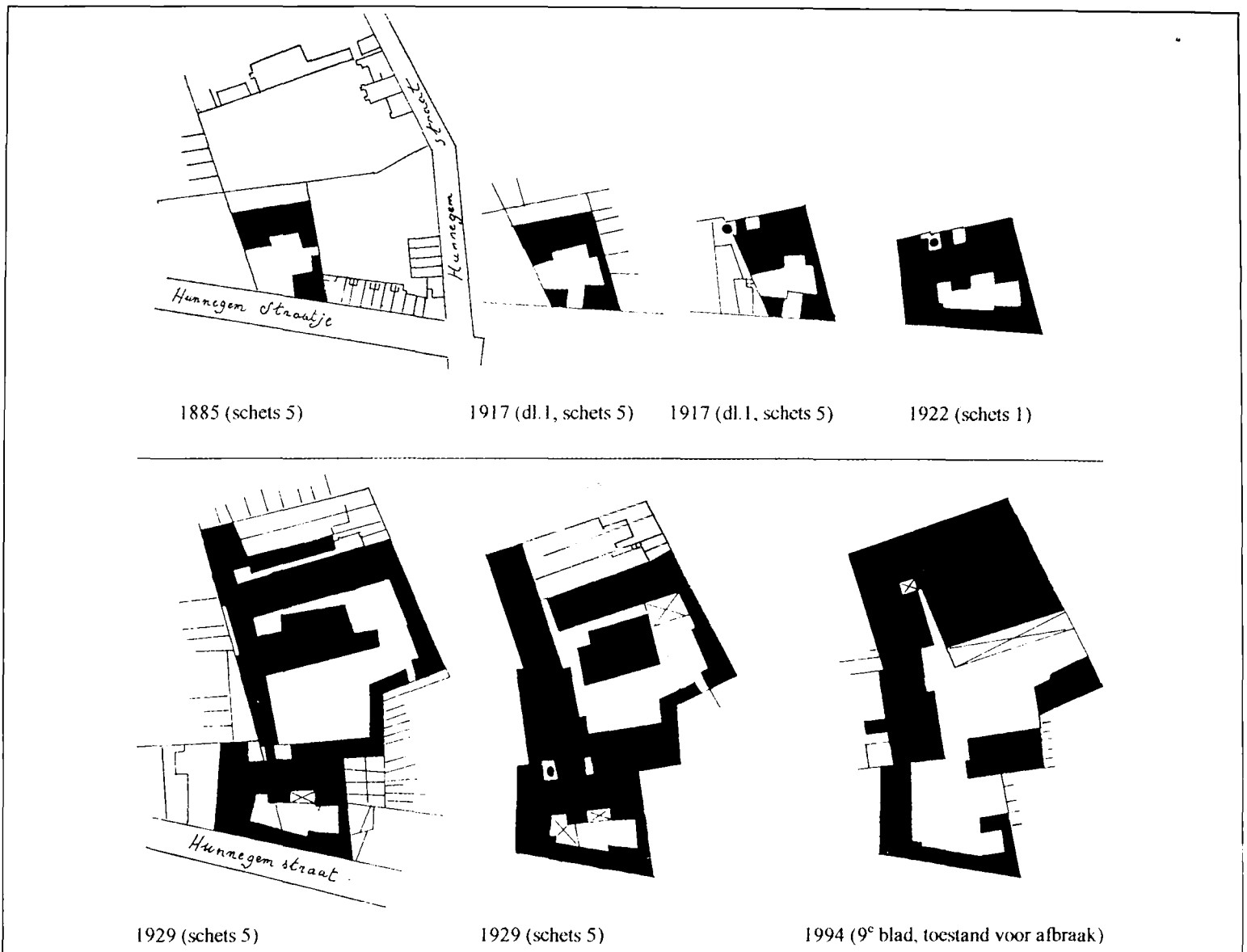

12. Groepsfoto van de werknemers van "Brasserie de la Poste" (1904)

Een foto uit 1904 (afb. 12) toont een negental personen die, even tussen het werk door, op de binnenplaats voor de camera poseren. Ze zijn omgeven door biervaten, rechts zorgt een paard voor het oppompen van putwater⁶⁷. Op 21 februari 1896 werd door het schepencollege van Geraardsbergen na een openbaar onderzoek een gunstig advies gegeven voor de plaatsing van een nieuwe stoommachine in het bedrijf. *Firmin Vander Eecken* (1846-1911) nam het bestuur van de brouwerij op zich van 1897 tot zijn dood in 1911. Hij werd hierin opgevolgd door *Joseph en Maria Vander Eecken* van 1911 tot 1918. Na W.O. I nam *Anna Vander Eecken* de plaats in van Maria.

Op 21 februari 1929 tenslotte schonken zij, bij akte verleden voor notaris De Ruyver, de brouwerij aan *Paul De Meersman*, brouwer te Sint-Kwintens-Lennik. Hij wist de brouwketels gevuld te houden tot 1953. In dat jaar kwamen de gebouwen in handen van Paul Flamant (°1916), handelaar te Geraardsbergen. Jarenlang zou op deze locatie zijn wasserij "*Sneeuw-wit*" gevestigd zijn⁶⁸. Het oude woonhuis van de brouwerij langs de straatzijde is inmiddels vervangen door een nieuw bankgebouw.

op 7 juli 1922 dit complex van de S.A. "Union Allumettière" aangekocht. Tenslotte werd het "Hotel du Lion d'or" (250 m²) aan het Stationsplein ingebracht. De vennootschap had een sociaal kapitaal van 2.000.020 Belgische frank, verdeeld in 2020 aandelen van elk 1000 Belgische frank. Het brouwersmateriaal, machinepark, cafébenodigdheden, beschikbare grondstoffen, biervaten ... tot schuldvorderingen en contanten, vertegenwoordigden meer dan de helft van dit kapitaal. Het merendeel van deze inbreng in natura vertegenwoordigde samen 1752 aandelen.

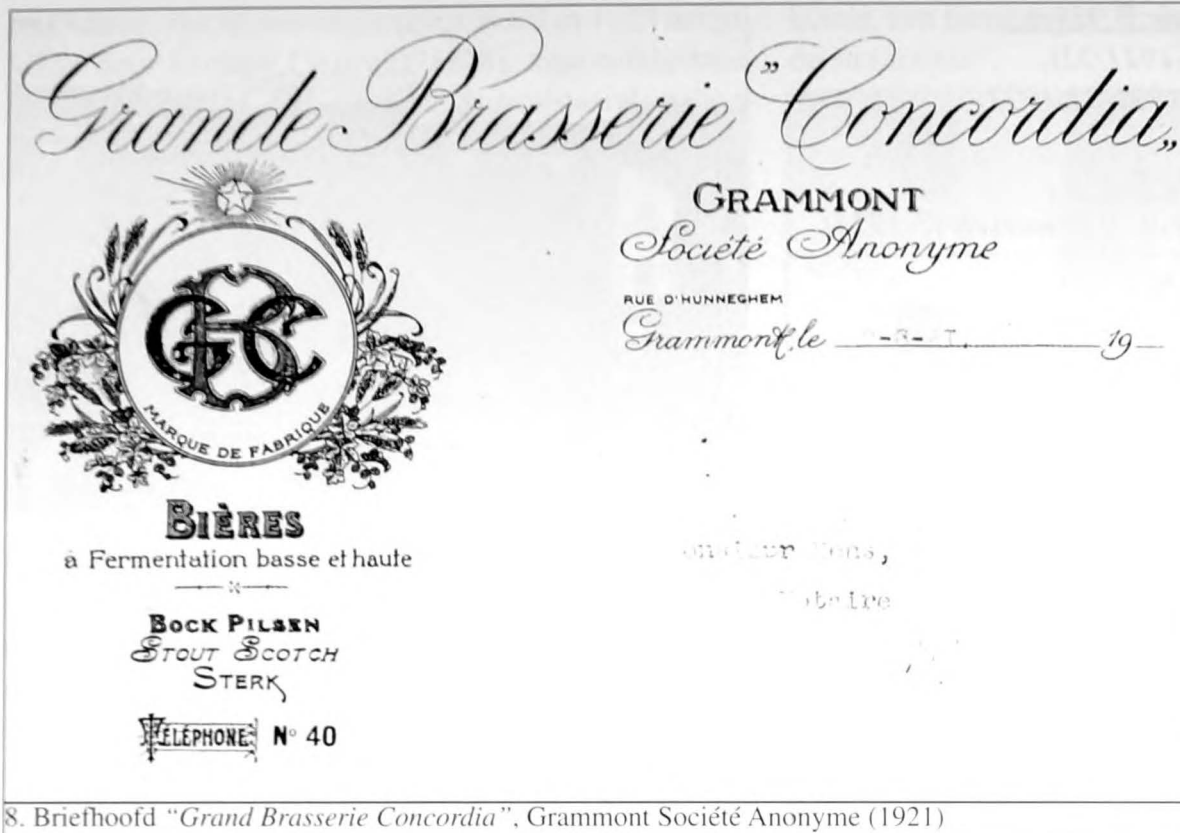
Clément Vanderhaegen was de voornaamste aandeelhouder (700) en werd voorzitter van de Raad van Bestuur, waarin ook René De Boe (270) en Paul Dierick (200) zetelden. Raymond Dierick (200) en Baudouin De Leye (2), boekhouder uit Temse, werden als commissaris aangesteld. Tenslotte hadden Joseph Van Wymeersch en René Scheirlinckx respectievelijk 270 en 200 aandelen⁵⁸.

N.V. "Brouwerij Concordia" wist niet alleen snel de lokale markt te veroveren, maar vond afzet en bekendheid in binnen- en buitenland. Naast uitstekend bronwater als grondstof, zorgde vooral de aanwezige vakkennis voor een bier van hoge kwaliteit. Doorheen de jaren werd sterk geijverd voor productvariatie (tafelbier, onder- en bovengistingbier).

Clément Vanderhaegen speelde hierin tijdens de beginjaren een aanzienlijke rol. Hij slaagde erin de brouwerij van

zijn vader uit te bouwen tot een moderne dynamische onderneming. "Concordia" besloeg nu een grondoppervlakte van 5920 m² door samenvoeging van de oude brouwerij van zijn vader, de nieuw opgerichte brouwerij uit 1922 en het oude "solferstekbedrijf". Toegang tot het complex kon zowel via de Hunnegem- als de Gasthuisstraat. De brouwzaal op de binnenkoer aan de Gasthuisstraat was opmerkelijk. Het was een betonconstructie, vermoedelijk naar ontwerp van architect Deweerdt uit 1928 en bezat een kleurige voorgevel van rode en gele baksteen (afb. 9). Het interieur, van de hand van Dhondt uit Brussel, was indrukwekkend met vier koperen ketels, twee aan twee, op twee niveaus en in perspectief geplaatst. Een foto uit 1932, waarop 16 bierverkopers met hun wagens staan afgebeeld voor het oude station van Geraardsbergen illustreert de uitstraling van deze bloeiende onderneming tijdens het Interbellum⁵⁹.

Op de vergadering van de Raad van Beheer dd. 25 februari 1939 werd Clément Vanderhaegen vervangen door Joseph Van Wymeersch. Hij zou naderhand de nieuwe brouwerij "Dendria" in Onkerzele oprichten. Op een nieuwe bijeenkomst van de Beheerraad op 4 april 1940 werd Florent Lefebure (1898-1976), advocaat te Geraardsbergen en schoonzoon van medestichter René De Boc, verkozen tot voorzitter. Hij zou, samen met afgevaardigde-beheer-

8. Briefhoofd "Grand Brasserie Concordia", Grammont Société Anonyme (1921)

1982 door de Aalsterse brouwerij De Gheest, die zelf gedeeltelijk gecontroleerd werd door de groep Stella Artois (thans Interbrew), kwam dan ook onverwacht. Op 29 april 1983 werd alle bedrijvigheid in brouwerij "Concordia" stilgelegd. Het bedrijf telde op dat ogenblik nog een zestigtal personeelsleden. Na een tiental jaren leegstand en verval, werd het gebouwencomplex in de loop van 1994 gesloopt met als sluitstuk op 14 september van dat jaar het neerhalen van de vijfendertig meter hoge

der Leon Wuisbecqz (1911-1985), de krijtlijnen trekken voor de toekomst van deze Geraardsbergse brouwerij. De Tweede Wereldoorlog bracht evenwel nog een periode teweeg van economische stagnatie: beperking op verbruik en prijs van het bier, bevoorradingsproblemen van grondstoffen, transportproblemen, censuur van de merknamen...en tot overmaat van ramp werd een deel van de brouwerij op 22 mei 1944 door een luchtbombardement in as gelegd. Tijdens de wederopbouw werd in 1947 aan het Geraardsbergse stadsbestuur een vergunning gevraagd voor de plaatsing van een opslagplaats van 125.000 liter fuel-oil in twee ondergrondse vergaarbakken voor het voeden van de stoomketels. Bij deze aanvraag werd een grondplan van de brouwerij gevoegd, zodat we een idee krijgen hoe het toenmalige complex was opgebouwd. Het plan toont de vleugel van de brouwerij langsheen de Hunnegemstraat: een toegangspoort met weg tot een deels overdekte centrale binnenplaats, die omringd is, links van de poort door een houtstapelruimte, vijf bierkelders en een kolendepot; en rechts door een elektrische centrale, burelen en de toekomstige ruimte voor de mazoutketels. Recht tegenover de toegang en de binnenkoer ligt het stoomhuis met twee stoomketels, de fabrieksschoorsteen en de machinezaal. Langsheen de Gasthuisstraat, evenwijdig lopend met de Hunnegemstraat, staan de stapelhuizen voor de flessenbakken en -aftrekkers⁶⁰. Concordia wist zich in de eerste jaren na de oorlog goed te handhaven. Zo bedroeg in 1950 de jaarproductie acht miljoen liter licht en drie miljoen liter zwaar bier. De concentratie zette zich echter verder door in de Belgische brouwerijverheid, zodat in 1981 er nog enkel sprake was van een honderdtwintig brouwerijen voor het hele land. In orde van belangrijkheid nam Concordia een achtenswaardige twintigste plaats in. De plotse overname in december

fabrieksschoorsteen. Op het vrijgekomen terrein werden in de volgende jaren honderdtwintig sociale woningen gebouwd⁶¹. "Brouwershof" en residentie "Concordia" refereren naar het brouwerijverleden van de site.

9. Brouwhuis op de binnenkoer langs de Gasthuisstraat (1979)

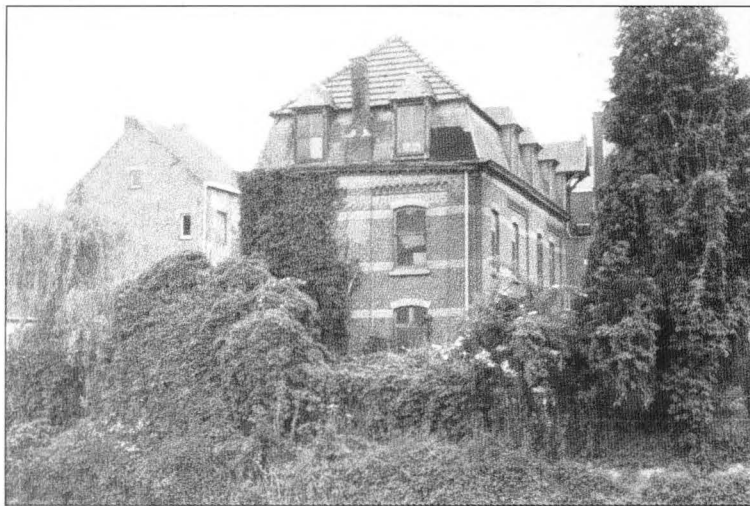
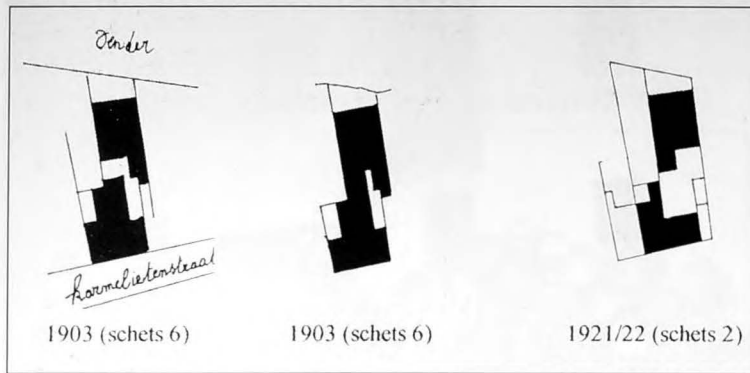
NOTEN

- ¹ Catalogus n.a.v. de tentoonstelling « BIER-SIGGAAR-TABAK » (J. DE NIE, M. VAN TRIMPONT, *De Brouwerij Concordia in vogelvlucht ruim 60 jaar hierbrouwen Geraardsbergen*); het hele brouwproces om tot bier te komen wordt op een heldere manier beschreven door J. VAN DE WIELE, *Bier en brouwerijen te Gent*, in Industrieel Netwerkmuseum Gent Wandelingen 1, Gent, 1989, pp. 82-90.
- ² M. VAN KERCKHOVEN, *Gilden van ambachten en neringen te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, s.d., pp. 52-54.
- ³ R. VAN DAMME, *Het economisch leven te Geraardsbergen van 1714 tot 1740*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.L., 1961-1962, pp.34-40; RAG (Rijksarchief Gent), *Scheldedepartement*, nr. 6091.
- ⁴ AKG (Archief Kadaster Gent), *Commune de Grammont . Tableau de Classification des Propriétés Foncières*, s.d., RAG, *Hollands Fonds*, nr. 694 (15/1); in 1846 werden te Geraardsbergen 6 brouwerijen geteld waarin 23 personen, ouder dan 16 jaar (hierbij 2 vrouwen) tewerkgesteld waren, in, *Statistique de la Belgique. Industrie. Recensement général (15/10/1846)*, Bruxelles, 1851, p. 172.
- ⁵ *Statistique de la Belgique. Industrie. Recensement de 1880*, Bruxelles 1887, Tome I, p. 197; *Statistique comparative des octrois communaux de Belgique, pendant les années 1828, 1829, 1835 et 1836*, Bruxelles, 1839, p. 47.
- ⁶ S. DE LANGE, "Geraardsbergen", in *Het Land van Aalst*, 1968, XX, pp. 88-89.
- ⁷ *Statistique de la Belgique. Mines, Usines minéralurgiques et machines à vapeur 1851-1855*, Bruxelles, 1858, pp. 32-33; *Recensement de l'industrie et du commerce 31 décembre 1910*, Bruxelles. 1919, volume V, p. 210.
- ⁸ AKG, doc. 212, dl. 12, art. 561, dl. 2, art. 859; dl.3, art. 1095.
- ⁹ AKG, doc. 212, dl. 12, art. 428, dl. 2, art. 800, dl. 3, art. 1195 en 1297.
- ¹⁰ *Wegwijzer der Stad Gent en der Provincie Oost-Vlaanderen*, 1854-1932.
- ¹¹ G. VAN BOCKSTAELE, *De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1996, p. 134; A. DE PORTEMONT, *Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre*, Geraardsbergen, 1870, dl. I, p. 192.
- ¹² R. VAN DAMME, *op. cit.*, pp. 38, 42.
- ¹³ RAG, *Scheldedepartement*, nr. 6091.
- ¹⁴ Brouwer Ghislain-François Van Crombrugghe was vader van de vermaarde kanunnik Guillaume-Constant Van Crombrugghe (1789-1865), terwijl zijn vrouw verbonden was met de lokale politieke bankiersdynastie Spitaels, zie desgewenst: J. DE RO, *Analyse van een belangrijke financiële en politieke familieclan: de Spitaels van Geraardsbergen. Machtsverwerving en-verlies*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.G., 1976-1977, pp. 73-75, pp. 77-78, p. 140, pp. 182-185, pp. 330-332; afbeeldingen 11-13 en bijlage pp. 42, 100-101.
- ¹⁵ Het illustratiemateriaal is deels afkomstig uit de verzameling van de heren J. Denie, M. Van Trimpont, de eigen collectie, en van het Rijksarchief te Ronse.
- ¹⁶ AKG, doc. 212, dl. 3, art. 256 v.; G. DE VOS, « *Onser Lieven Vrouwen » Hospitaal van Geeraardsbergen van zijne stichting tot na de fransche omwenteling*», Geraardsbergen, 1903, pp. 207-208, 423.
- ¹⁷ *Statistique de la Belgique. Industrie. Recensement de 1880*, Tome I, p. 197.
- ¹⁸ zie (5).
- ¹⁹ M. VAN KERCKHOVEN, *Opschriften en uithangborden te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1976, p.19,21, 29; "Genealogie van de familie Vanden Herweghe", notities van A. Mahauden, s.d.
- ²⁰ RAG, *Scheldedepartement*, nr. 6091.
- ²¹ De briefhoofden van de correspondentie van brouwerij "Antheunis" in de XIXe eeuw verwijzen steeds naar het stichtingsjaar 1797 (*Verzameling Johny Denie*). Ook meer informatie over de familie Antheunis, zie desgewenst: J. DE RO, *op.cit.*, pp. 221-222 en bijlage p.49. De naam "De Kat" verdwijnt niet, maar komt op de achtergrond ten voordele van de naam "Antheunis".
- ²² AKG, doc. 212, dl.1, art.9, art. 1295. Het biermagazijn werd vanaf 1855 nog enkel gebruikt voor agrarische doeleinden.
- ²³ SAG (Stadsarchief Gent), *Porseleinkaartencollectie De Keyser*, nr. 443 (IX 14): de hele collectie kan vanaf het najaar van 2002 geraadpleegd worden op internet; ook bij M. DECRITS en H. VAN ISTERDAEL, *Catalogus van de topografisch-historische atlas*, Brussel, 1998, nr. 1 1828.
- ²⁴ AKG, doc. 212, dl. 3, art. 1295; S. GODFROID, D.SURDIACOURT, *Lucifersdrijven te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1983, pp.49-51; RAR, MGA Ger, C en I, nrs. 2198-2199.
- ²⁵ AKG, doc. 212, dl. 3, art. 1279, dl. 6, art. 2153; RAR, MGA Ger., C en I, nrs. 2236-2237.
- ²⁶ *Annexes du Moniteur Belge*, 1910, nrs. 1357, 1358; 1914, nr. 4760; 1926, nrs. 5819, 13580.
- ²⁷ *Bouwen door de eeuwen heen, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, dl 1, pp. 301, 308-309 (in de achterbouw van het huis Kattestraat nr. 12 zouden resten zichtbaar zijn van de brouwerij uit het begin der XXe eeuw).
- ²⁸ François-Jean Verhaeghe is de stamvader van het machtige bankiersgeslacht Verhaeghe de Naeyer uit Gent, zie desgewenst: J. DE RO, *op. cit.*, pp.160-164 en bijlage pp. 109-111.
- ²⁹ RAG, *Scheldedepartement*, nr. 6091.
- ³⁰ AKG, doc. 212, dl. 1-2, art. 602.
- ³¹ RAG, *Scheldedepartement*, nr. 6091.
- ³² AKG, doc. 212, dl. 1, art. 155; dl. 3, art. 1246; dl. 2, art. 503: van Joannes Coppens weten we nog dat hij in 1849 eigenaar was van de oude katoenspinnerij (280 m²) van Jean-Baptiste Hoebeke in de Oudenaardsestraat; RAR, MGA Ger., C en I, nrs. 2189, 2194.
- ³³ *Wegwijzer...*, 1861-1864.
- ³⁴ AKG, doc. 212, dl. 1/2, art 503; dl. 2, art. 1013; dl. 3, art. 124; doc. 219, 1863.
- ³⁵ RAG, *Scheldedepartement*, nr. 6091.
- ³⁶ In 1822 staat in de bevolkingsregisters François Van Der Snickt (° 1778), zoon van Gillis, vermeld als brouwer.
- ³⁷ AKG, doc. 212, dl. 12, art. 548; dl. 2, art. 968; dl. 3, art. 1105, dl. 4, art.1502; doc. 209, 1901, Adriana De Vos was tevens in 1856-1883 eigenares van een stoomijzergieterij (170 m²) aan de "Kleine Kalottenberg", van Victor Van Der Snickt weten we nog dat hij in 1897-1914 in de Karmelietenstraat in het bezit was van een glasstoomstamperij (80 m²); RAR, MGA Ger., C en I, nrs. 2212-2214.
- ³⁸ F. DE CHOU, *De gemeenteraadsverkiezingen van 17 november 1895 in Geraardsbergen*, in *De Heemschutter*, 2002/181, p.18.
- ³⁹ *Annexes du Moniteur Belge. Recueil spécial des actes et documents relatifs aux sociétés*, 1901, nr. 4297.
- ⁴⁰ AKG, doc. 212, dl. 6, art. 2075; dl.4, art. 1467; dl.8, art. 2577; dl. 3B, art. 2577; RAR, MGA Ger., C en I, nr. 2236.
- ⁴¹ *Bouwen door de eeuwen heen...*pp. 288-289.
- ⁴² J. DE RO, *op. cit.*, pp.294-300, 319; AKG, doc. 212, dl. 1/2, art. 564.
- ⁴³ Notities van M. VAN TRIMPONT (15.05.2002). Louis Callebaut (°1769), brouwer in het Begijnhof in 1822, kon nergens worden getraceerd in het Kadasterarchief.
- ⁴⁴ AKG, doc. 212, dl. 1/2, art. 316; dl. 4, art. 1388.

13. Karmelietenstraat (Sectie A 196d) :

Brouwerij "De Zwaan"

Paul Van Trimpont (1903-1921/22)

Paul Van Trimpont (1872-1934), fabrikant te Geraardsbergen, had in 1901 o.m. een oude linnenhandweverij (Sectie A 198^b, 370 m²), gelegen in de Karmelietenstraat, aangekocht en omgebouwd tot sigarenfabriek (640 m²). Dit complex omvatte in oorsprong de vroegere brouwerij van Benoit Jouret, zijn grootvader langs moederszijde (zie nr. 7). Op 12 december 1901 kreeg hij tevens toestemming van het Geraardsbergse stadsbestuur, na een "*de commodo et incommodo*"

onderzoek, om een bierbrouwerij op te richten met een stoomtuig (6 P.K.) in de gebouwen, aansluitend aan de sigarenfabriek. Uit de kadastragegevens blijkt dat de brouwerij (810 m²) er pas in 1903 kwam na een grondige verbouwing van de sigarenfabriek en de gebouwen van het naast gelegen perceel. De zaken verliepen betrekkelijk goed want, na het afsluiten van een openbaar onderzoek op 9 juni 1904, mocht hij een nieuwe stoomketel in zijn bedrijf installeren. De onderneming stond bekend als **Brouwerij "De Zwaan"** (afb. 13 & 14) en bleef werken tot 1921-1922. Het complex, deels gesloopt, fungeerde nadien als magazijn⁶⁹. Het is onduidelijk welke gebouwen van de vroegere brouwerij thans nog overeind staan.

14. Bierfles "P. Van Trimpont"

13. Briefhoofd "Brouwerij "De Zwaan"" P. Van Trimpont-Baudewyn, Geeraardsbergen (1909)

⁴⁵ Over de familie Ceuterick, zie desgewenst : J. DE RO, *op. cit.*, pp.218-219 en bijlage p. 53.

⁴⁶ AKG, doc. 212, dl. 1, art. 126; dl. 5, art. 1761; dl. 3, art. 1310.

⁴⁷ Over Vincent Dierickx, zie desgewenst : M. VAN KERCKHOVEN, *Noemenswaardige mannen en vrouwen uit het rijke verleden van Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1977, pp. 81-82 en J. DE RO, *op. cit.* p. 209 en bijlage p. 83; RAR, MGA Ger., C en I nr. 2235; AKG, doc. 212, dl. 4, art. 1761; dl. 5, art. 1761; dl. 8, art. 2747; dl. 4B, art. 3166.

⁴⁸ AKG, doc 1212, dl 1², art. 519, dl. 2 art. 652, 1090. In de achtergevel van de brouwerswoning zou er een steen zitten met de inscriptie "Spitaels 1853".

⁴⁹ *Wegwijzer ...*, 1856-1860.

⁵⁰ AKG, doc 212, dl.2, art 1090, dl.3, art. 1291; doc. 219, 1863, 1867; RAR, MGA Ger., C en I, nrs. 2202, 2205; *Wegwijzer...*, 1864-1893; M. DECRITS en H. VAN ISTERDAEL, *op.cit.*, nr. 1025 /1-3.

⁵¹ *Annexes ...* nr.1770; AKG doc.212, dl.5 art.1777; RAR, MGA Ger., C en I, nr. 2231: op de briefwisseling van de familiebedrijven Hoebeke staat in één adem gedrukt : MANUFACTURE GENERALE D'ALLUMETTES & DE CIRAGE – MANUFACTURE CIGARES FINS -HOEBEKE FRERES GRAMMONT (BRASSERIE A VAPEUR) MALTERIE.

⁵² RAR, MGA Ger., C en I, nrs. 2224, 2130; AKG doc.212, dl. 4, art. 572, dl.5, art.1767.

⁵³ RAR, MGA Ger., C en I, nrs.2239-2240.

⁵⁴ AKG, doc.212, dl.5, art.1767, dl.7,art.2267, dl.20, art.2267; doc. 219, 1911.

⁵⁵ *Bouwen door de eeuwen heen...*, pp.324-325.

⁵⁶ RAR, MGA Ger., C en I, nr. 2230; AKG, doc. 219, 1884.

⁵⁷ AKG, doc. 212, dl. 1, art. 142; dl. 4, art. 1531; RAR, MGA Ger., C en I, nrs. 2250, 2254, 2256.

⁵⁸ *Annexes...*, 1923, nrs.3707-3708; S. GODFROID, D. SURDIACOURT, *op. cit.*, p. 102.

⁵⁹ AKG, doc. 212, dl. 8, art. 2867, dl. 3 V, art. 2867: in de loop der jaren wist de N.V. talrijke huizen in Geraardsbergen te verwerven. Het betrof hier vermoedelijk vooral herbergen, verspreid over 16 straten in de stad; *Bouwen door de eeuwen heen...*pp. 303-304; *Verzameling Johnny Denie* (Geraardsbergen, 2002

⁶⁰ *Catalogus...*; RAR, MGA Ger., C en I, nr. 2271 ; M. DECRITS..., nr. 1078.

⁶¹ *Catalogus...*

⁶² AKG, doc. 212., dl. 2, art. 1012, dl. 6, art. 1012 en 2120.

⁶³ V. VAN BOSSUYT en F. WILMOTTE, *Gidsboek voor de stad Geeraardsbergen*, Geraardsbergen, 1912, p. 152.

⁶⁴ RAR, MGA Ger., C en I, nr.2245.

⁶⁵ AKG, doc. 212, dl. 5B, art.3450; dl. 8B, art. 4786.

⁶⁶ AKG, doc. 212, dl. 5, art. 1812; RAR, MGA Ger., nr. 2225.

⁶⁷ *Verzameling Johnny Denie* (Geraardsbergen, 2002)

⁶⁸ RAR, MGA Ger., C en I, nr. 2229; AKG, doc. 212, dl. 1 (B), art. 1812; doc. 219, 1929; zie ook voetnoot 27 i.v.m. brouwer Firmin Vander Eecken; volgens sommigen werd de brouwerij op het einde uitgebaat door de familie De Blicke uit Aalst.

⁶⁹ RAR, MGA Ger., C en I, nrs.2234, 2237; AKG, doc. 212, dl. 4, art. 1388.

Snuffelvondst

IN 1894 VIERDE G'BERGEN DE 100 JAAR VAN ROSALIA STALPAERT

Op 2 januari 1894 vierde G'bergen de 100 jaar van Rozeke, winkelierster in de Penitentenstraat en boven haar winkel hingen 16 telloren, met in elk 'n letter van haar naam. Op die hoge leeftijd was ze licht doof, zag zonder bril en kende geen kwalen.

Die 2 januari echter gebeurde iets wat zeker nog nooit te zien was. Men vierde zonder de gevierde. Er was een dankmis voorzien in St. Bartel. Een draagstoel met gekostumeerde dragers zou Rozeken naar de hoofdkerk leiden. Het weder echter sloeg tegen en de eeuweling kon niet mee. Spijtig, doch niet aan te doen.

Cecilia voorop, gevolgd door al de verenigingen. Midden in, de draagstoel zonder Rozeken, de dragers in kledij, het gemeentebestuur, de familie. Of de mensen op de weg hun verbazing meester konden, vonden we in de rellazen niet. De ledige draagstoel werd plechtig in het hoogkoor gezet. Nadien rond de stad gedragen. Nog altijd zonder Rozeken, maar met de vlag aan bijna alle huizen. Eindelijk, was de eeuweling aanwezig op haar eigen feest, toen men bij haar binnenstapte en de stedelijke overheid 'n prachtomlijsting aanbood met de geboorteakte. Kunstschilder Louis de l'Arbre zorgde voor de artistieke zijde. (Kader berust nu bij Z.E.H. Omer Van Bossuyt)

's Middags reuze-gastmaal met 140 genodigden. Nog altijd ZONDER TANTE ROZEKEN. Cecilia blaasde de mooiste aria's, spreekbeurten om de lof van de honderdjarige te bezingen. Niets ontbrak, tenzij de gevierde.

's Avonds vierde de Nieuwstraat, die op haar huis uitgaf. Verlichting, versierde sparrebomen met erop de schilden van de ambachten, Venetiaanse lantaarnen, alles overkoepeld door 'n lichtgevende kroon. Enig als schouwspel. De mensen stroomden er in massa heen. Tot in de vroege morgen duurde het dansen en vieren.

Einde goed, alles goed, gezien de jubilaris van de eindfase mee genoot

Nu 'n lacheding om te eindigen. Toen de lijst opgemaakt werd van wie men moest uitnodigen, was de burgemeester van Edingen -waar ze geboren werd- vooraan op de lijst. Wat een der aanwezigen deed vragen, of men de pastoor, die Rozeke doopte, ook niet moest uitnodigen. Alleman grabbelde naar zijn zakdoek en pas dan snapte de man hoe groot de geschoten kemel was...

V. Van Bossuyt

(MVT)

BRON

De Vaandrig nr.50, 17 december 1967.